

ZPRÁVA Z EVALUACE PROJEKTU ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY V ETIOPII

**Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními
zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie
2010 – 2012**

červen 2013

Evaluační tým:

Hlavní evaluátorka: Marie Körner

Expert na řízení projektů v zemědělství, lesnictví a ochraně půdy před erozí: Erkeno Wossoro

Expert na evaluace vč. udržitelného hospodaření, ochrany půdy a vody: Zelalem Behailu Teklewold

Expert na vodní hospodářství, hydrogeologii a ochranu životního prostředí: Jiří Pištora

CZECH REPUBLIC
DEVELOPMENT COOPERATION

IDENTIFIKAČNÍ FORMULÁŘ

Partnerská země (země realizace): Etiopská federativní demokratická republika	Projektové lokality: Region jižních národů, Oblast Sidama, Okresy Awasa Zuriya Woreda a Alaba Special Woreda
Název projektu v českém a anglickém jazyce: Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie, 2010-2012 Sustainable Management of Soil, Forest and Water Resources as a Pilot Model for Community Development in Southern Ethiopia, 2010 – 2012	Sektorové zaměření: Eroze, lesnictví, rostlinná výroba Zásobování pitnou vodou a sanitační opatření
Gestor: Česká rozvojová agentura Nerudova 3 118 50 Praha 1 +420 251 108 130 info@czda.cz	Realizátor: Mendelova univerzita v Brně Zemědělská 1 613 00 Brno www.mendelu.cz
Období realizace – měsíc/rok zahájení projektu: Říjen 2010	Měsíc/rok ukončení projektu: Prosinec 2012
Celkové čerpání v CZK ze ZRS ČR: 12 630 000 CZK včetně DPH (rozpočet) 12 635 034,15 CZK včetně DPH (skutečnost)	Celkové čerpání v CZK včetně spolufinancování: 13 373 000 CZK včetně DPH (rozpočet) 13 378 034,15 CZK včetně DPH (skutečnost)
Další donoři podílející se na projektu:	
Autoři evaluační zprávy: Marie Körner, Jiří Pištora, Erkeno Wossoro, Zelalem Behailu Teklewold	
Datum, podpisy: červen 2013	
Marie Körner	
Jiří Pištora	
Erkeno Wossoro	
Zelalem Behailu Teklewold	

Tato zpráva z evaluace projektu Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie, 2010-2012 byla financována MZV ČR. Názory v ní uvedené jsou názory výhradně evaluátorů/autorů a nemohou být v žádném případě vykládány jako oficiální pozice MZV ČR. Evaluátoři/autoři by rádi poděkovali všem zúčastněným stranám zejména pro jejich pozitivní přístup, cenné podněty a připomínky.

1. SHRNU TÍ

1.1. POPIS PROJEKTU A KONTEXTU EVALUACE

Projekt „Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie“ (CzDA-ET-2010-13-31130) byl realizován v letech 2010 – 2012 ze zdrojů zahraniční rozvojové spolupráce („ZRS“) ČR. Projekt byl realizován Mendelovou univerzitou Brno v gesci České rozvojové agentury. Partnerem projektu byli SNNPR, BoARD, projekt MERET, Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources, WARDO Awassa Zuriya Woreda, BWM&E, BOFED, Alaba OWM&E, Alaba Health Office a ČVT.

Záměrem evaluovaného projektu bylo (i) přispět ke snížení degradace půdy a zvýšení ochrany biodiverzity v okolí jezera Awassa pokračováním v aktivitách v oblasti protierozních opatření v kebelích Lebu Koromo a Kajima Umbollo v Awassa Zuriya Woreda započatých předchozím projektem a (ii) zlepšit podmínky v zásobování vodou a sanitaci v Alaba Special Woreda.

Projekt se zaměřil zejména na rekultivaci půdy, formou výstavby jednoduchých protierozních zábran a výsadbou v lesní školce vypěstovaných semenáčků, a na zlepšení zásobování vodou v Alaba Special Woreda rehabilitací 3 nefunkčních vrtů včetně distribučních míst a zřízením zachytých systémů srážkových vod. V průběhu projektu byla prováděna osvětová činnost a školení místních obyvatel obou zájmových okresů.

Hlavním cílem evaluace bylo získat objektivně podložené informace využitelné při rozhodování MZV ČR ve spolupráci s ČRA o celkové perspektivě a budoucím zaměření ZRS ČR v Etiopii v sektoru zemědělství, lesnictví a rybolovu v oblasti zásobování vodou a sanitace.

Postup hodnocení byl srovnávací, neexperimentální: oblasti intervence/realizace projektů a příjemci projektu byli srovnáváni před a po implementaci projektu. Dostupné údaje o výchozím stavu byly srovnávány s údaji o stavu po dokončení projektu a údaji v době provádění hodnocení. Údaje o výchozím stavu byly částečně omezeny v důsledku realizace projektu „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ implementovaného Člověkem v tísní v letech 2008-2010 ve shodných cílových oblastech a nejednotnosti informací o stavu před zahájením projektu.

Metodologie hodnocení byla navržena s ohledem na cíle evaluace a očekávání zadavatele a vychází v hlavní míře z požadavků na hodnocení podložené důkazy. Evaluační matice včetně evaluačních otázek byla konzultována s referenční skupinou a akceptována zadavatelem. Zvolený přístup k evaluaci byl participativní, čímž bylo dosaženo úzkého zapojení hlavních účastníků a dalších příslušných zdrojů informací jak z veřejného, tak i ze soukromého sektoru včetně cílových skupin.

Evaluace se uskutečnila ve třech fázích – přípravné (úvodní fáze před fází terénního šetření, zaměřené na konsolidaci a odsouhlasení evaluačních otázek a shromažďování podkladů pomocí rešerše informací a rozhovorů), terénní (projektová úroveň, kde byla ověřena platnost získaných poznatků a strategických informací a byly shromážděny další údaje o konkrétních výsledcích a přínosech projektu a faktorech neúspěchu a to dle evaluačních otázek a metodiky a v souladu s cíli evaluace) a závěrečné (údaje získané v přípravné a terénní části byly analyzovány, tříděny a posuzovány ve vztahu k položeným otázkám).

1.2. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ ZJIŠTĚNÍ A ZÁVĚRY

Níže je kvantifikace závěrů dle zjištění kategorizovaných podle jednotlivých evaluačních kritérií.

Evaluační kritérium		Protierozní opatření	Zásobování vodou a sanitační opatření	Projekt celkově
Relevance		Vysoká	Vysoká	Vysoká
Efektivnost / Účelnost		Spíše vysoká	Spíše vysoká	Spíše vysoká
Efektivita / Hospodárnost		Spíše vysoká	Spíše nízká	Spíše vysoká
Udržitelnost		Spíše nízká	Spíše nízká	Spíše nízká
Dopady		Spíše vysoké	Spíše nízké	Spíše vysoké
Průřezová témata	Řádná správa věcí veřejných	Spíše vysoká	Spíše nízká	Spíše nízká
	Lidská práva a gender	Vysoká	Vysoká	Vysoká
	Životní prostředí a klima	Vysoká	Vysoká	Vysoká
Vizibilita ZRS ČR		Vysoká	Vysoká	Vysoká

Relevance

Obě části projektu odrážely priority Národního plánu Growth and Transformation Plan (GTP) 2010/11 – 2014/15 a strategii WASH zavedenou *Ethiopian Water Resources Management Policy* v roce 2001. V roce 2010 byla Etiopie zařazena mezi prioritní země ZRS ČR. Projektové činnosti byly v souladu s *Plánem zahraniční rozvojové spolupráce pro rok 2010* a *Koncepcí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017*.

Část projektu zaměřená na realizaci protierozních opatření s cílem snížit degradaci půdy a zvýšení ochrany biodiverzity je také v souladu se současnými prioritami BoARD, DARD Sidama Zone i AZW.

Vnímání opatření jako relevantních ze strany místních obyvatel zůstalo omezené na lokality dotčené intervencí projektu, kromě protierozních opatření byly ceněny platby za vykonané práce. Projekt – jeho protierozní část - přímo navazoval na projekt ZRS ČR „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ 2008-2010.

Část projektu zaměřená na zásobování vodou a sanitaci byla implementována v Alaba Special Woreda. Rehabilitace vrtů i integrace WASH byla podporována BWM&E. Situace přístupu k vodě zůstává v ASW stále vážná a OWM&E považuje pokračování projektů v rehabilitaci vrtů, kterou není schopen samostatně financovat, za velmi důležitou; priority woredy v sanitaci a hygieně jsou nejasné. Priority příjemců jsou: zvýšení kapacity systému/dostatečná vydatnost a zkrácení doby čekání (zejména v době sucha, kdy přicházejí lidé s dobyt看), zlepšení technické podpory.

Celkově lze projekt hodnotit jako **vysoce relevantní**.

Efektivnost / účelnost

Výstupy projektu byly zřejmě realizovány v projektem předpokládané míře, hodnocení efektivnosti však bylo značně limitováno všeobecnými a neměřitelnými výstupy v matici logického rámce, chybějícím výstupem pro technická protierozní opatření a skutečností, že časový harmonogram neobsahoval data pro všechny výstupy.

Projekt navázal po počátečních obtížích na předcházející projekt realizovaný ve shodné cílové oblasti ČvT a přispěl ke zvýšení ekologické stability prostřednictvím komplexu vhodně volených protierozních opatření. Realisticky odhadnutá projektovaná sezónní kapacita školky byla dosažena, pěstební experiment s pilinovým substrátem Hobra skončil s dílčími pozitivními výsledky, nicméně jeho aplikace v praxi je v současné době a v blízké budoucnosti nerealizovatelná. K dosažení dobrých výsledků v budování protierozních opatření přispěly platby pracovníkům jak ve školce, tak při protierozních opatřeních a výsadbách na komunálních územích. Problematickou se v současné době jeví údržba a opravy struktur a ochrana uzavřených oblastí na komunálních územích.

Projekt v části zaměřené na zásobování vodou a sanitaci přispěl ke zlepšení přístupu k pitné vodě pro až 30 000 obyvatel a v menší míře rovněž k sanitaci a hygieně.

Technická analýza možností revitalizace 9 nefunkčních vrtů v Alaba Special Woreda byla provedena a zpracována a sloužila jako jeden z podkladů pro výběr 3 vrtů k rehabilitaci. Rehabilitace vrtů ve 1stTuka, Rokenne Teffo a Qobochobare byla odborně provedena a vrtky jsou funkční. Současně byly vybudovány/opraveny rozvody k distribučním místům, které však vyžadují průběžnou údržbu, jež dosud není prováděna a její koncepce není nastavena.

V průběhu projektu byly doplněny některé výstupy, mezi nimi je jednoznačně pozitivně hodnocena dodávka měřících zařízení pro technickou analýzu hydrogeologických objektů včetně zaškolení obsluhy a transferu know-how a workshop zaměřený na realizaci čerpacích a kamerových zkoušek.

Jeden vybudovaný záchytný systém (Health Post, Hamata) byl již krátce po předání nefunkční, zbývající tři podle údajů OWM&E fungují.

Místo 12 plánovaných VIP latrín projekt přispěl AHC na stavby jednoduchých „pit“ latrín, které však plní pouze základní funkci. Distribuce hygienických souborů byla místními příjemci potvrzena, jejich možný přínos v důsledku nedostatečného propojení se zásobováním vodou byl však ještě snížen. Přínos k zvýšenému povědomí obyvatel v oblasti sanitace a hygieny považujeme za nízký.

Celkově lze **efektivnost / účelnost** projektu hodnotit jako **spíše vysokou**.

Efektivita / hospodárnost

S ohledem na celkový rozsah lze náklady projektu považovat za přiměřené. Výše dílčích rozpočtových položek odpovídají, jednotkové ceny jednotlivých položek jsou cenami obvyklými na trhu u zakázek obdobného charakteru a náročnosti. Dílčí výhrady se týkají finanční náročnosti 3D modelu, distribuce hygienických souborů a realizace záchytných systémů dešťových vod.

Evaluační tým na základě zjednodušeného modelu stanovil náklady na produkci semenáčků vybraných druhů dle podkladů ČvT, MENDELU a Forestry Research Centre. Dílčím závěrem z výše uvedeného modelového hodnocení (podrobně viz příloha I) je (i) cenová srovnatelnost nákladů jednotlivých producentů semenáčků, (ii) přiměřenost finančních nákladů na produkci semenáčků a (iii) informace o úrovni cenové náročnosti v případě použití nadstandardních pěstebních technologií (roubování).

Hodnocení efektivity projektu včetně efektivity časové bylo značně ztíženo zejména v důsledku nepřehlednosti výstupů projektu, chybějícím časovým údajům pro jejich realizaci a chybějícím nebo neměřitelným indikátorům.

Projekt byl finančně monitorován ČRA, která dostávala položkové vyúčtování formou finanční roční zprávy o průběžném čerpání prostředků a schvalovala dílčí přesuny v rozpočtu projektu. Jednotlivá období realizace projektu byla z hlediska správnosti vynaložených příspěvků na realizaci projektu ZRS prověřena nezávislým ověřovatelem, který neshledal nedostatky ve finančním řízení projektu.

BoFED, který podepsal s realizátorem *Memorandum of Agreement*, byl obeznámen s rozpočtem projektu, ale o jeho průběhu již podrobněji informován nebyl. Woreda Finance Office AZW měla finanční zprávy a podílela se na evaluacích projektu.

Matice logického rámce v důsledku chybějících či neměřitelných indikátorů neumožnila v řadě výstupů systematické vyhodnocení dopadů. V průběhu realizace navíc došlo k částečným změnám ve výstupech a aktivitách obou částí (protierozní; zásobování vodou a sanitace) projektu, které situaci znepřehlednily. Matice nebyla zrevizována a z hlediska monitoringu a řízení průběhu a celkového vývoje projektu tak nebyla účinným nástrojem.

Z výše uvedených důvodů a s ohledem na celkový přínos projektu hodnotíme **efektivitu/hospodárnost** jako **spíše vysokou**.

Udržitelnost

Lesní školka nadále funguje, ale pouze v omezeném rozsahu. Další financování školky bude údajně zajištěno BoARD ze zdrojů „Rift valley lakes basin integrated watershed management fund“ komplementovaných z rozpočtů DWM&E.

Regenerace porostů v uzavřených oblastech je zřejmá, oblasti jsou stále pod dozorem 7 strážců. Protierozní valy jsou převážně nepoškozené, dřevokamenné hrázky pak jenom částečně; práce na protierozních opatřeních spolu s ukončením projektu prakticky ustaly. Projekt neměl výstupní strategii (phasing out strategy) ani předávací plán. Na pokračování a replikaci terénních a výsadbových prací (realizátor hradil 70% výdajů) nemají místní úřady ani finance ani kapacity pro pokračování intenzivní práce s komunitou.

Postupy řízení udržitelného rozvoje přírodních zdrojů zavedené ČvT a podporované MENDELU nadále fungují. Povědomí, pochopení a zájem místních obyvatel na podpoře protierozních opatření v projektových oblastech přetrvávají, ale jsou ve velké většině nadále spojeny s očekáváním plateb.

Ke zvýšení udržitelnosti rehabilitovaných vrtů je potřebné zajistit především finanční zdroje, jejichž nedílným předpokladem je reálná kalkulace nákladů na výrobu (dodávku) vody včetně ztrát, odpisů, inflace a rezervního fondu. Na základě této kalkulace a průzkumu platební schopnosti domácností by bylo možné kalkulovat výši plateb a případně dotací z okresního a regionálního rozpočtu. Zavedení monitoringu výběru poplatků, opatření vedoucích k jejich plnému výběru a písemné dohody s místními úřady o výši případných dotací (před rehabilitací) by pomohly zvýšit finanční udržitelnost. Zároveň je nutné pokračovat ve zvyšování uvědomění o důležitosti preventivní údržby a průběžných oprav, které je v místních komunitách stále velmi nízké. Navýšení technických kapacit, organizační stability (včetně legalizace) a efektivity WASHCOs dále přispějí ke zvýšení pravděpodobnosti udržitelnosti systému. Faktorem snižujícím udržitelnost systému je nedostatečná komunikace mezi WASHCOs a woredou.

Udržitelnost zachytých systémů srážkové vody je, vzhledem ke kvalitě provedení, spíše nízká. Veřejné latríny jsou s ohledem na kvalitu konstrukce a absenci systému na jejich čištění a údržbu dlouhodobě neudržitelné.

Celkově je **udržitelnost** projektu hodnocena jako **spíše nízká**.

Dopady

Oddělit dopady evaluovaného a jemu předcházejícímu projektu je velmi obtížné, nejen pro evaluační tým, ale i pro beneficiary; níže uvedené dopady se vztahují často na oba projekty.

V důsledku reálných přínosů aplikovaných protierozních opatření vnímají obyvatelé kebelí KU a LK výstupy projektu pozitivně, nicméně nikoli jako hlavní priority. Pozitivní dopady zahrnují zejména snížení eroze v důsledku zvýšení půdního pokryvu, stabilizace horních částí koryt, zvýšení biodiverzity a infiltrace srážkových vod do vod podzemních, ekonomické výhody (např. rychle rostoucí druhy dřevin na prodej, levná tráva, výnosy ze zpracování plodu Moringa), získání zkušeností s plánováním, realizací a údržbou

uzavřených oblastí (CA) a technických opatření. V případě obyvatel žijících a zemědělsky obhospodařujících nižší části příslušných hydrologických povodí jsou protierozní opatření vnímána spíše negativně. Dopady snížila skutečnost, že intervence nebyly realizovány v rámci uzavřených povodí.

Projekt organizoval školení CFs a DAs v procesech plánování a tvorby protierozních opatření v terénu, správné volbě jejich typů v různých terénních podmínkách a v dalších souvisejících tématech. Školení byli také odpovědní úředníci BoARD, DARD a WARDO, kteří hodnotí přínos MENDELU k jejich informovanosti o různých moderních metodách protierozních opatření a možnostech jejich aplikací velmi pozitivně.

Projektem byl zvýšen potenciál ke zlepšení zdraví obyvatel v důsledku kombinace přístupu k pitné vodě a „pit“ latrínám; tohoto potenciálu by mohlo být při koordinovaném plánování intervencí využito lépe (voda, latríny, školení).

Rehabilitace tří vrtů zlepšila přístup k pitné vodě až 30 000 obyvatel z 6 kebelí a prospěla především ženám a dětem (které jsou za nošení vody zodpovědné) zkrácením cesty i doby čekání. Navýšen byl potenciál WASHCOs k údržbě a managementu rehabilitovaných vodních zdrojů (intervence realizována ČvT v rámci projektu ZRS ČR: „Dlouhodobý přístup k vodě v okrese Alaba“ 2011-2013). Negativní dopad v oblasti, kde je endemická malárie, může mít nevyřešené odvodňování prostorů kolem odběrných míst v důsledku neřešení drobných poruch spojených s únikem vody. Dalším možným negativním dopadem je riziko fluorózy.

Stavba „single pit latrines“ přispěla (v omezeném rozsahu) ke snížení infekcí způsobovaných přenosem patogenů. Distribuce hygienických souborů k žádným zaznamenaným změnám nevedla.

BWM&E označil výsledky projektu za vynikající, za obzvláště přínosné pak školení v souvislosti s poskytnutím technického zařízení pro prohlídky vrtů a jejich testování, kterých se aktivně zúčastnili tři regionální hydrogeologové. Za velmi důležité označil také dobrou komunikaci při realizaci projektu a výměnu technických zkušeností.

Vzhledem k rizikům spojeným s dlouhodobou udržitelností dopadů jsou **dopady** hodnoceny jako **spíše vysoké**.

Řádná (demokratická) správa věcí veřejných

Projekt spolupracoval se strukturami vytvořenými předcházejícím projektem, posílení jejich kapacit se omezilo pouze na školení. Struktura ochrany (by-laws) nebyla dále rozvíjena, komunity nebyly aktivněji zapojeny do plánování. Jejich participace v realizaci pilotních opatření byla z větší části zajištěna za úplatu, pracovní komunikace s komunitami byla výborná.

Přispění k **řádě (demokratické správě) věcí veřejných** hodnotíme jako **spíše nízké**.

Dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen

Dopady projektu zaměřeného na protierozní opatření, tedy snížení ztrát úrody v důsledku záplav nebo přístup k levnější trávě na pokryv střech přispívají všem stejnou měrou, tedy ženám, dětem i mužům. Projekt pracoval se zemědělci a zapojil rovnocenně i obyvatele velmi chudých domácností (landless) z intervenčních oblastí do částečně placených prací.

Zlepšení přístupu k vodě je oceňováno především ženami a dětmi, které mají na starost zajištění vody, a kterým se v důsledku nových distribučních míst zkrátila dopravní vzdálenost i čekací doby a tak zvýšila i možnost přístupu ke vzdělání (školní docházka dětí). Ženy jsou také zastoupeny ve WASHCOs a mají možnost spolurozhodovat o managementu rehabilitovaných vrtů.

Celkově lze tedy **dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen** hodnotit jako **vysoké**.

Šetrnost k životnímu prostředí

Cíle, výstupy a aktivity projektu byly zaměřeny na zlepšení životního prostředí a to zejména zavedením protierozních opatření s následkem omezení degradace půdy a zvýšení ochrany biodiverzity.

Část projektu zaměřená na zlepšení zásobování obyvatelstva vodou formou rehabilitace nefunkčních vrtů byla rovněž šetrná k životnímu prostředí – využívání podzemních vod bylo navrženo tak, aby nedocházelo k přetěžování hydrogeologických struktur. V 1st Tuka, kde byla technologie napojena na vnější zdroj elektrické energie, byly rovněž eliminovány potenciální kontaminace prostředí v důsledku nakládání s pohonnými hmotami pro generátor, emise vzniklé ze spalování při jeho provozu i při dopravě pohonných hmot.

Sanitární část projektu v důsledku způsobu provedení očekávaný přínos ochraně prostředí nenaplnila.

Projekt byl při své realizaci šetrný k životnímu prostředí i klimatu a jeho dílčí provozní dopady byly jednoznačně vyváženy výstupy projektu. Negativní dopady nebyly zaznamenány.

Přispění projektu k **ochraně a šetrnosti k životnímu prostředí** hodnotíme celkově jako **vysoké**.

Vizibilita ZRS ČR

Loga ZRS ČR byla používána během školení, tréninků a workshopů, jsou umístěna na oplocení u rehabilitovaných vrtů i na zachytých systémech dešťové vody, na kancelářském vybavení předaném po ukončení projektu OWM&E v ASW, i na 3D modelu projektového území (protierozní opatření); na reklamních předmětech spolupořádané akce „Týden sázení stromů“ logo ZRS ČR vyobrazeno nebylo.

Projekt byl prezentován v závěru roku 2011 (reportáž z předávání nových měřících technologií) a 2012 (celková prezentace projektu ve zprávách) v etiopské televizi ETV1. Projektu bylo uděleno ocenění „SNNPR Regional State Green Award Program – 2011, Non Governmental Organization Category, Outstanding Winner“.

Z těchto důvodů hodnotíme **vizibilitu** jako **vysokou**.

1.3. DOPORUČENÍ

Doporučení k projektové tématice a pokračování ZRS

Doporučení	Hlavní adresát	Stupeň závažnosti
Projekty zaměřené na ochranu půdy před erozí realizovat v uzavřených povodích	ČRA	1
Kalkulace poplatků plně pokrývajících náklady za poskytované služby zásobování vodou	ČRA, realizátor	1
Podpora zvýšení dostupnosti kvalitních semen	ČRA	2
Hydrologická/hydrogeologická studie oblasti jezera Awassa	ČRA	2

Doporučení procesního a systémového charakteru

Doporučení	Hlavní adresát	Stupeň závažnosti
Používání matice logického rámce jako plánovacího a monitorovacího nástroje, revize matice logického rámce	ČRA	1
Detailní phasing out plan/předávací plán	ČRA	1

Obsah:

1. SHRNU TÍ

- 1.1. POPIS PROJEKTU A KONTEXTU EVALUACE
- 1.2. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ ZJIŠTĚNÍ A ZÁVĚRY
- 1.3. DOPORUČENÍ

2. ÚVOD1

- 2.1. KONTEXT EVALUACE1
- 2.2. ÚČEL EVALUACE1

3. INFORMACE O PROJEKTU1

- 3.1. ŘEŠENÝ PROBLÉM V KONTEXTU ROZVOJE ETIOPIE1
- 3.2. LOGICKÁ STAVBA PROJEKTU.....3
- 3.3. KLÍČOVÉ PŘEDPOKLADY A RIZIKA5
- 3.4. REALIZÁTOR.....5

4. METODOLOGIE EVALUACE6

- 4.1. METODY SHROMAŽDOVÁNÍ INFORMACÍ6
- 4.2. ZPŮSOB ROZDĚLENÍ ÚKOLŮ MEZI ČLENY EVALUAČNÍHO TÝMU7

5. EVALUAČNÍ ZJIŠTĚNÍ.....7

- 5.1. RELEVANCE7
- 5.2. EFEKTIVNOST / ÚČELNOST12
- 5.3. EFEKTIVITA / HOSPODÁRNOST17
- 5.4. UDRŽITELNOST.....21
- 5.5. DOPADY.....23
- 5.6. PRŮŘEZOVÉ PRINCIPY ZRS ČR25
- 5.7. JAK BYLA ZAJIŠTĚNA VIZIBILITA ZRS ČR?26

6. ZÁVĚRY EVALUACE27

- 6.1. RELEVANCE27
- 6.2. EFEKTIVNOST / ÚČELNOST27
- 6.3. EFEKTIVITA / HOSPODÁRNOST29
- 6.4. UDRŽITELNOST.....29
- 6.5. DOPADY.....30
- 6.6. PRŮŘEZOVÉ PRINCIPY ZRS ČR30
- 6.7. JAK BYLA ZAJIŠTĚNA VIZIBILITA ZRS ČR?31

7. DOPORUČENÍ32

- 7.1. DOPORUČENÍ K PROJEKTOVÉ TÉMATICE A POKRAČOVÁNÍ ZRS32
- 7.2. DOPORUČENÍ PROCESNÍHO A SYSTÉMOVÉHO CHARAKTERU33

8. PŘÍLOHY34

- A. Seznam zkratk
- B. Seznam dokumentů
- C. Seznam interview a skupinových diskusí v ČR a partnerské zemi
- D. Shrnutí zprávy v anglickém jazyce
- E. Zadávací podmínky
- F. Složení řešitelského týmu
- G. Evaluační matice
- H. Zrevidovaná matice logického rámce
- I. Náklady na produkci vybraných semenáčků
- J. Mapové podklady
- K. Výběr fotografií z evaluační mise
- L. Vypořádání připomínek

2. ÚVOD

2.1. KONTEXT EVALUACE

Předmětem evaluace je projekt „Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie“ (CzDA-ET-2010-13-31130) realizovaný v letech 2010 – 2012 ze zdrojů ZRS ČR. Projekt v gesci ČRA byl realizován Mendelovou univerzitou Brno, partnerem projektu byli SNNPR, BoARD, projekt MERET, Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources, WARDO AZW, BWM&E, BOFED, Alaba OWM&E, Alaba Health Office a ČvT.

Hlavním cílem tohoto projektu byla realizace protierozních opatření v okrese Awassa Zuriya Woreda a příspěvek k zajištění zásobování vodou v okrese Alaba Special Woreda rehabilitací 3 nefunkčních vrtů, opravy a vybudování distribučních míst, zřízení záchytných systémů srážkových vod a sanitační opatření. V průběhu projektu byla průběžně prováděna osvětová činnost a školení místních obyvatel obou okresů.

2.2. ÚČEL EVALUACE

Zadavatelem evaluace je Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci („MZV-ORS“). Řešitelem evaluace je společnost 4G consite s.r.o., vedoucí evaluátorkou je paní Marie Körner, složení evaluačního týmu je uvedeno v kapitole 4.2.

Hlavním cílem evaluace je analyzovat a objektivně vyhodnotit podložené závěry, dále využitelné při rozhodování MZV ve spolupráci s Českou rozvojovou agenturou (dále „ČRA“) o celkové perspektivě a budoucím zaměření ZRS ČR v Etiopii v sektoru zemědělství, lesnictví a rybolovu, v oblasti ochrany půdy před erozí resp. informace pro rozhodování o realizaci projektů podobného typu také v dalších partnerských zemích ZRS ČR.

Za účelem získání těchto informací byl projekt, v souladu s požadavky zadavatele, hodnocen z hlediska mezinárodně uznávaných evaluačních kritérií OECD-DAC, tj. relevance, efektivity, efektivnosti, udržitelnosti a dopadů a také z hlediska uplatnění průřezových principů ZRS ČR, kterými jsou řádná (demokratická) správa věcí veřejných, šetrnost k životnímu prostředí a klimatu a dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen.¹ Zároveň byla hodnocena vizibilita ZRS ČR.

V průběhu evaluace se evaluační tým zaměřil zejména na zodpovězení evaluačních otázek, zpracování dílčích zjištění a z nich vyplývajících závěrů. Současně byla posouzena intervenční logika projektu a analyzovány klíčové předpoklady a rizika pro dosažení cílů. S ohledem na zjištěné nedostatky v intervenční logice byla provedena její částečná rekonstrukce (viz kap. 3.2.).

Klíčovým výstupem evaluace jsou doporučení pro aktéry ZRS ve vztahu k možné návaznosti na hodnocený projekt při plánování další ZRS v Etiopii a dále doporučení širšího či procesního charakteru pro řízení a realizaci ZRS, resp. ponaučení pro řízení procesu evaluace.

3. INFORMACE O PROJEKTU

3.1. ŘEŠENÝ PROBLÉM V KONTEXTU ROZVOJE ETIOPIE

Etiopie, plným názvem Etiopská federativní demokratická republika je vnitrozemský stát v Africkém rohu ve východní Africe. Území Etiopie se dělí na 9 etnicky založených federálních států a 2 samosprávné městské oblasti, z nichž jednou je hlavní město Addis Abeba.

Sousedí na severu s Eritrejí, na východě s Džibutskem a Somálskem, na jihu s Keňou a se Súdánem a Jižním Súdánem na západě. Na území o rozloze 1 104 300 km² žilo podle odhadů z roku 2010 82 400 000 lidí, úředním jazykem federace je amharština. Etiopie patří mezi nejméně rozvinuté země světa. V roce 2007 zaujímal 169. pozici ze 177 zemí resp. 174. pozice ze 187 zemí v roce 2011 seřazených podle indexu lidského rozvoje OSN (UNDP, www.undp.org). Země je do určité míry stále ovlivněna minulým socialistickým režimem, válkami a nepokoji v sousedních zemích.

Ekonomika etiopského státu se řadí mezi jedny z nejhudších na světě. Etiopské hospodářství je orientováno na zemědělství, které vytváří téměř polovinu HDP, zajišťuje 60 % vývozu a 80 % zaměstnanosti obyvatelstva. Zásadní zemědělskou komoditu Etiopie představuje káva, jejíž vývoz tvoří téměř 70 % devizových příjmů země. Kromě toho se vyvážejí ještě luštěniny, kůže a olejnatá semena. Zemědělská výroba utrpěla konfliktem s Eritreou (1998 – 2000), opakujícími se obdobími sucha a dlouhodobě nízkými cenami kávy. Etiopští zemědělci využívají

¹ Průřezové principy jsou blíže definovány v Konceptu ZRS ČR na r. 2010-17 (k dispozici na webových stránkách www.mzv.cz/pomoc).

z velké části jednoduché a nevyhovující zemědělské postupy. Průmysl zaměstnává pouze 8 % ekonomicky aktivních obyvatel a zaměřuje se na výrobu potravin, textilu, hutnictví a výrobu cementu.

Roku 2010 činil hrubý domácí produkt (HDP) podle parity kupní síly 86,12 miliardy dolarů (přibližné podíly jednotlivých sektorů na HDP: zemědělství 42 %, průmysl 13 %, služby 45 %) což řadí Etiopii se zhruba 1000 dolary na hlavu na 213. pozici ve světě. 85 % obyvatelstva pracuje v zemědělství, 5 % v průmyslu a 10 % ve službách². Země si stále udržuje vysoký ekonomický růst – roku 2008 činil 11,2 % HDP, roku 2009 10 %, roku 2010 klesl na 8 % zřejmě kvůli světové ekonomické krizi. Vládnoucí strana si udržuje silný vliv na hospodářství – veškerá půda patří státu, který ji pronajímá, soukromý sektor je malý a bankovní instituce slabé. Vláda též využívá světovou ekonomickou krizi k zdůvodnění zpomalení liberálních hospodářských a politických reforem. Inflace v roce 2010 dosáhla 21,7%, v roce 2011 pak 33%³.

V poslední době v Etiopii investovaly nejvýrazněji zejména Indie a Čína³, do které také směřuje nejvíce etiopského exportu (13,3 %). Následuje Německo (10 %), Saúdská Arábie (7,6 %), Spojené státy americké (7,4%), Nizozemsko (6,5 %), Súdán (4,5 %) a Belgie (4,1 %). V importu taktéž převažuje Čína s podílem 19,8 %, další významní dovozci jsou Saúdská Arábie (8,5 %), Indie (4,4 %) a Spojené státy americké (4,4 %). Vzhledem k tomu, že Etiopie je nucena dovážet velké množství jídla a neprodukuje drahé exportní zboží jako minerály a ropu, zůstává obchodní bilance trvale záporná³.

Země tak zůstává přes nedávné pokroky v ekonomickém rozvoji nadále jednou z nejhudších na světě a závislá na mezinárodní ekonomické a humanitární pomoci. Podle odhadů žilo v roce 2010 29,2% obyvatel pod hranicí chudoby⁴.

Mezi největší problémy Etiopie patří nedostatek kvalitní pitné vody a degradace půdy, která je způsobena nevhodným nakládáním s lesním porostem a zemědělskou půdou. Vysoká hustota zalidnění a růst obyvatelstva (přírůstek obyvatelstva se odhaduje na 3 % za rok), nadměrné vypásání travních porostů, nekontrolované kácení stromů pro stavebnictví a výrobu dřevěného uhlí narušuje přirozenou ochranu půdy.

Odlesňování v Etiopii probíhá velmi vysokým tempem, odhaduje se, že každý rok zmizí 150 až 200 tisíc hektarů přírodního lesa. Z tohoto množství představují 60 tisíc hektarů akáciové porosty sloužící pouze pro výrobu dřevěného uhlí. Odlesněný a vegetací nekrytý kopcovitý terén pak čelí masivní půdní erozi jak působením vody v období dešťů, tak větru. Důsledkem výše uvedených vlivů dochází ke ztrátě biodiverzity a narušení stability životního prostředí.

Ve vzdálenosti cca 275 km jižně od Addis Abeby se v oblasti Velké příkopové propadliny nachází na břehu stejnojmenného jezera hlavní město oblasti Sidamy, Awassa. Jezero Awassa o rozloze cca 129 km² dosahuje maximální hloubky 10 m a rozkládá se v nadmořské výšce 1 675 m, přičemž přiléhající vrcholky dosahují výšky 3 tisíce metrů nad mořem. Geomorfologii reliéfu je předurčen vysoký stupeň eroze svrchních půdních horizontů postihující v různé intenzivní míře společně se zhoršováním biodiverzity celé povodí jezera Awassa, které je zanášeno převážně jemnozrnnými splaveninami.

Jednou z nejvíce postižených oblastí působením erozních účinků v povodí jezera je okres Awassa Zuriya Woreda o rozloze 930 km², ve kterém se nadmořská výška pohybuje cca od 1 700 do 3 000 m.n.m. Erozně denudovaný půdní kryt je zejména v období dešťů transportován ze strmých svahů do jejich předpolí a do jezera Awassa, které se již v současné době začíná potýkat s vážnými problémy v důsledku zanášení.

Alaba Special Woreda je jednou ze speciálních wored v oblasti SNNPR. S výjimkou okolí jezera Shala se výšková poloha pohybuje mezi 1700 m - 2200 m nad mořem, průměrný roční úhrn srážek mezi 759 a 1241 mm. Okresní město ASW je vzdálené od Addis Abeby více než 300km, od hlavního regionálního města Awassa 77km. ASW se dlouhodobě potýká s nedostatkem kvalitní pitné vody. Kromě omezených povrchových zdrojů vod jsou zde zásoby podzemních vod vázané však až na zóny hlubšího oběhu (hloubky přesahující 200m), které jsou využívány prostřednictvím vrtů realizovaných převážně rozvojovými a humanitárními organizacemi. Doplňkově jsou v oblasti využívány systémy na zachytávání srážkových vod, které slouží jako lokální zdroje v období dešťů a po nich do následného vyčerpání. V období dešťů jsou komunitami vzdálenějšími od vodních systémů často využívány nechráněné zdroje jako například vlastnoručně vykopané nádrže, bezodtoké deprese apod.

V rámci zahraniční rozvojové spolupráce působí Česká republika v Etiopii ve větší míře od roku 2001, přičemž se soustřeďuje především na sektory vzdělávání, zdravotnictví, zásobování vodou a sanitaci, zemědělství, lesnictví a rybolov, sektor sociální a humanitární potravinové pomoci a prevence katastrof a připravenost na jejich řešení⁵.

Podle Koncepce ZRS ČR na období 2002-2007 patřila Etiopie mezi prioritní teritoriální země s preferovanými sektory: zemědělství (rozvoj venkova), školství, zdravotnictví (HIV/AIDS), životní prostředí (hydrologie,

² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html>

³ <http://www.bti-project.org/country-reports/esa/eth>

⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html>

⁵ od roku 2012, www.czda.cz

geologie). V květnu 2010 byla českou vládou Etiopie vybrána mezi pět prioritních zemí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky s programem spolupráce. V návaznosti na toto rozhodnutí bylo 4. října 2011 podepsáno Memorandum o porozumění o rozvojové spolupráci (Memorandum of Understanding on Development Cooperation) mezi etiopským Ministerstvem financí a hospodářského rozvoje a Ministerstvem zahraničních věcí ČR, jehož součástí je bilaterální Program rozvojové spolupráce na období 2012-2017, kde jedním z hlavních sektorů rozvojových aktivit je zemědělství, lesnictví a rybolov. Česká rozvojová spolupráce s Etiopií se soustředí převážně do Regionu jižních národů, národností a lidu (SNNPR). Hodnota projektů ZRS ČR realizovaných v Etiopii v letech 2000-2011 dosáhla 5,24 mil. EUR.

Evaluovaný projekt zahraniční rozvojové pomoci byl zaměřen na realizaci opatření k ochraně půdy před erozí a na ochranu a rozvoj vodních zdrojů a zvýšení úrovně sanitace v okrese Awassa Zuryia a v Alaba Special Woreda. Navazoval na předchozí projekt Protierozní opatření v okolí jezera Awassa realizovaný v sektoru zemědělství, lesnictví a rybolov společností Člověk v tísní o.p.s. v letech 2008-2010, a to jak zaměřením v rámci sektoru na protierozní opatření tak cílovou implementační oblastí (Lebu Koromo a Kajima Umbullo v AZW). Oproti předchozímu projektu však zahrnoval sektor zásobování vodou a sanitace v Alaba Special Woreda. K propojení dvou rozdílných sektorů realizovaných ve dvou nesousedících woredách došlo po oddělené identifikaci projektů z prioritních sektorů Etiopie, v důsledku časové tísně vyvolané potřebou zahájit projekty co nejdříve, při současně pilotní diverzifikaci dosud jednosektorových projektů.

Protierozní část projektu se zaměřila na studii aktuálního stavu degradace půdy a potřeb protierozních opatření, vytvoření plánu výsadby, identifikaci nejrizikovějších oblastí z hlediska náchylnosti k půdní erozi, navržení konkrétních protierozních opatření, pořízení výrobní technologie do školky a zlepšení funkční infrastruktury; zabezpečení výsadby a efektivního systému ochrany založených kultur, vypěstování sazenic v lesní školce založené v rámci předchozího projektu ZRS ČR, výsadbu sazenic a aplikaci technických protierozních opatření.

Vodohospodářská část projektu zahrnovala zhodnocení možnosti rehabilitace 9 nefunkčních vrtů, zpracování prováděcí projektové dokumentace na jejich zprovoznění, opravu min. 3 nefunkčních vrtů, rozšíření distribučních systémů pitné vody o další výdejní místa včetně prodloužení souvisejících vodovodních potrubí, zřízení záchytných systémů dešťové vody, výstavbu latrin a umývár, nákup a distribuci hygienických souborů. V průběhu realizace projektu byla průběžně prováděna osvětová činnost a školení místních obyvatel obou zájmových okresů. V rámci doplněných výstupů bylo projektem dodáno zařízení pro technickou analýzu hydrogeologických objektů (kamera, měřicí zařízení), předáno know-how a zaškolená obsluha.

Filozofie dlouhodobého rozvoje v pojetí realizačního týmu MENDELU je orientována na „školení na demonstračních pilotních objektech“, na kterých lze prakticky prokázat výhody použití nových technologií pro místní zemědělce. Tyto pilotní objekty jsou převážně financovány projektem, v očekávání, že výsledky budou motivovat k jejich replikaci a udržitelnosti.

V oblasti zlepšení zásobování pitnou vodou, sanitace a hygieny (WASH) se projekt zaměřuje především na technické aspekty. Tzv. „Soft components“ byly realizovány ve spolupráci s příslušnými úřady a NGO's které v oblasti pracují a mají relevantní expertizu a zkušenosti.

3.2. LOGICKÁ STAVBA PROJEKTU

Evaluovaný měl dvě sektorově odlišné části, které byly realizované ve dvou různých okresech: (i) Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji (protierozní opatření) a (ii) zásobování pitnou vodou a sanitární opatření.

Přímými příjemci protierozních opatření byli zemědělský úřad Awassa Zuriya Woreda (WARDO AZW), zemědělci, rozvojoví mobilizátoři, facilitátoři a obyvatelé AZW, zejména kebeli (obce) Kajima Umbullo a Lebu Koromo a lesní školka v Jara Hinesa Kebele. Přímými příjemci druhé části projektu byli okresní úřad pro vodu, doly a energetiku (OWM&E), okresní úřad pro zdravotnictví v Alaba Special Woreda a obyvatelé Alaba Special Woreda – kebele: Rokenne Teffo a 1stTuka, Qobochobare (obnova vrtů pro zásobování pitnou vodou) 1st a 2nd Choroqo, Dinokosa (sanitace), 2nd Mekala, Hamata, Ashoka (záchytné systémy vod na střechách).

Školení v protierozních opatřeních byla organizována pro pracovníky regionálního, zonálního a okresního Úřadu pro zemědělství a rozvoj venkova a pro komunitní facilitátory. Školení v technických aspektech zásobování pitnou vodou byla organizována pro pracovníky regionálního a okresního úřadu pro vodu, doly a energetiku (OEM&E a BWM&E) a pro techniky pracující na obsluhu rehabilitovaných vrtů (Člověk v tísní školil místní výbory zodpovědné za finanční a organizační management vrtu - WASHCOs).

Matice logického rámce byla součástí projektového dokumentu (příloha 6). Z důvodu programové a geografické rozdílnosti projektu je logická stavba analyzována pro každou část zvlášť.

V příloze č.7 Projektového dokumentu je časový harmonogram aktivit a výstupů, který však uvádí pouze časový rámec tvorby výstupů A, B a C, místo obvyklých datumů, ke kterým budou vytvořeny. Data pro výstupy

D-K uvedena nejsou, harmonogram je celkově nepřehledný což ztěžuje monitoring projektu všem zúčastněným stranám. Realizátor ve svých zprávách nepoužívá jednotné označení výstupů a aktivit, což komplikuje vyhodnocení časové efektivity. Monitoring projektu prováděný realizátorem, jakož i průběžné a roční zprávy se opíraly o tento časový harmonogram.

Protierozní opatření

Matice logického rámce nebyla vypracována v souladu s požadavky Manuálu projektového cyklu⁶. Její využitelnost jako nástroj managementu, plánování a monitoringu je omezena. *Záměr* je definován jako intervence, ne jako dlouhodobý dopad projektu. *Obecný cíl* lze pojímat jako indikátor pro dosažení cíle 3. Většina *výstupů* - konkrétních produktů projektu – je formulována jako aktivity. Předpoklady pro realizaci aktivit nejsou uvedeny. Evaluovatelnost efektivnosti projektu je ztížena nedostatkem výchozích a cílových údajů - *Indikátory* nejsou SMART (Příloha 4 k Projektovému dokumentu – Tabulka výstupů a aktivit podává detailní přehled cílů, výstupů a aktivit a uvádí časový rámec pro realizaci výstupů).

Evaluační tým si je vědom skutečnosti, že definovat SMART indikátory před začátkem projektu a vyhodnocením informací výchozího stavu může být pro některé cíle a výstupy (například protierozní úpravy biotechnického charakteru) pouze hypotetické. Tyto definice jsou ale nutné jak pro interní a externí monitoring tak pro řízení a evaluaci projektu. Proto považujeme revizi logického rámce na počátku projektu za velmi důležitou, realizátorem však revize logického rámce zahrnující objektivně ověřitelné indikátory ani revize časového rámce provedena nebyla. To platí pro obě části projektu.

Výchozí podmínky (vstupní předpoklady) zahrnují předpoklad zajištění expertní práce v daném rozsahu a čase. Vzhledem ke klíčové roli komunit při podpoře udržitelnosti výsledků projektu je nezajištění specialisty na rozvojovou ekonomiku a participační agrolesnictví jmenovaného v návrhu považováno za vážný nedostatek.

Projektový dokument se zmiňuje o logické návaznosti na předchozí projekt „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ (34/MZe/B/08-10) realizovaný v letech 2008 – 2010 ve stejné oblasti a o využití zkušeností jeho realizátora (ČvT). Tato návaznost a spolupráce s ČvT je také zmiňována v roční zprávě 2010 (kapitola Hodnocení aktivit, výstupů, cílů a rozvojového záměru projektu). Z matice logického rámce však návaznost na výsledky předchozího projektu není zřejmá.

Analýza rizik a předpokladů je uvedena v kapitole 4 Projektového dokumentu, Faktory kvality a udržitelnosti výsledků projektu. Riziko fluktuace zaměstnanců veřejných institucí zde uvedeno není, ačkoli je všeobecně známé a vysoké, stejně jako předpoklad financování provozu školky po ukončení projektu nebo přijetí pilotovaného know-how. Kapitola 2 Cílové skupiny se nepřímou zmiňuje o souvislosti mezi udržitelností protierozních opatření a dlouhodobou vazbou hospodařících rodin ke konkrétnímu místu. Tento předpoklad jak v analýze, tak v matici logického rámce chybí.

Zrevidovaná matice logického rámce nebyla součástí Dodatků smlouvy ani jiných dokumentů. Pro možnost hodnocení parametrů, které má splňovat projekt zahraniční rozvojové spolupráce jsme na základě získaných informací (z písemných podkladů, interview, diskuzí a pozorování v místě realizace) rekonstruovali logický rámec projektu. Vycházeli jsme přitom z původní matice i z časového harmonogramu, přičemž jsme zohlednili časový rámec, ve kterém byly indikátory formulovány. Doplněny byly rovněž předpoklady, na kterých závisí úspěšnost projektu. Evaluačním týmem zrevidovaná matice logického rámce pro protierozní opatření je součástí přílohy H.

Zásobování pitnou vodou a sanitární opatření

Matice logického rámce odpovídá požadavkům Manuálu projektového cyklu jen do určité míry:

- *Záměr projektu* v původní matici neodpovídal jeho zaměření a byl revidován v souladu se záměrem definovaným v Projektovém dokumentu.
- *Cíle* bylo nutné zrevidovat v souladu se skutečným záměrem této části projektu. Odpovídající indikátory byly doplněny evaluačním týmem. Předpoklady a rizika byly doplněny o předpoklady k udržitelnosti.
- Formulace *Výstupů* odpovídá s výjimkou výstupu „K“ požadavkům Manuálu. Indikátory zahrnují aktivity spojené s realizací projektu a zajištěním kvality výstupů. Předpoklady a rizika zahrnují také interní faktory např. *odborné školení a osvěta*, jejichž úroveň je ovlivnitelná realizátorem projektu a do tohoto sloupce nepatří.
- *Přehled vstupů* je ve skutečnosti kombinací vstupů, aktivit a výstupů.

Analýza rizik a předpokladů je uvedena v kapitole 4 Projektového dokumentu, Faktory kvality a udržitelnosti výsledků projektu. Obdobně jako v první části projektu ani zde riziko fluktuace zaměstnanců veřejných institucí uvedeno není. Finanční a organizační faktory – klíčové předpoklady k udržitelnosti systémů zásobování vodou chybí. Udržitelnost systémů závisí do vysoké míry na kapacitách WASHCOs – sdružení osob zodpovědných za

⁶ Manuál projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky, 2006

správu a údržbu systémů a výběr poplatků za odběr vody. Spolupráce s ČvT, který tento „soft component“ realizoval formou organizace a budování kapacit WASHCOs v lokalitách rehabilitovaných vrtů přispěla k udržitelnosti jejich provozu.

Revize matice logického rámce na počátku projektu včetně objektivně ověřitelných ukazatelů (vstupních dat - baseline), předpokladů a rizik by napomohla monitoringu a řízení průběhu projektu stejně jako jeho celkovému vývoji i jeho evaluovatelnosti. Tato revize mohla být provedena pod odborným vedením ČRA.

Pro možnost hodnocení parametrů, které má splňovat projekt zahraniční rozvojové spolupráce jsme na základě získaných informací (z písemných podkladů, interview, diskuzí a pozorování v místě realizace) rekonstruovali logický rámec projektu. Vycházeli jsme přitom z původní matice i z časového harmonogramu. Při úpravě indikátorů jsme se řídili principem SMART⁷. Doplněny byly rovněž předpoklady, na kterých závisí úspěšnost projektu. Zrevidovaná matice logického rámce pro zásobování vodou a sanitární opatření je součástí přílohy H.

3.3. KLÍČOVÉ PŘEDPOKLADY A RIZIKA

Analýza rizik a předpokladů je uvedena v kapitole 4 Projektového dokumentu, *Faktory kvality a udržitelnosti výsledků projektu*, předpoklady a rizika jsou součástí přílohy 6 Projektového dokumentu (Matice logického rámce). Většina předpokladů se však vztahuje k organizačnímu zajištění projektu, např.: dostupnost materiálových položek, dostatek pracovních sil, zajištění expertní práce, zajištění zázemí expertů, zapojení odborníků a zaměstnanců projektu, zabezpečení jednoduchých technologií přenosu know-how, získání kvalitních podkladů a jejich zpracování, efektivní a kvalitní školení ad. Riziko fluktuace zaměstnanců veřejných institucí zde uvedeno není, ačkoli je všeobecně známe a vysoké, stejně jako předpoklad dalšího financování provozu školky nebo přijetí pilotovaného know-how. Kapitola 2 *Cílové skupiny* se nepřímou zmiňuje o souvislosti mezi udržitelností protierozních opatření a dlouhodobou vazbou hospodařících rodin ke konkrétnímu místu. Tento předpoklad jak v analýze, tak v matici logického rámce chybí.

Rizika a předpoklady identifikovaná evaluačním týmem zahrnují mj.:

Protierozní opatření: Zájem a participace komunit, zemědělců a místních úřadů – vlastnictví výsledků; využitelnost pilotovaných modelů v projektové oblasti; přijetí pilotovaného know-how; finanční zdroje potřebné k využití produkčních kapacit školky; dlouhodobá vazba hospodařících rodin ke konkrétnímu místu; fluktuace (vyškolených) zaměstnanců místních úřadů. Dále jistota vlastnictví výstupů z komunálních území: vlastnictví stromů, komunitní vlastnictví trávy a jiných produktů z uzavřených oblastí.

Důležitým předpokladem pro dosažení a udržení rozvojového záměru snížení degradace půdy a zvýšení ochrany biodiverzity v okolí jezera Awassa (ke kterému může projekt jenom přispět) je mapa využití půdy (land-use map) a rozvojový plán povodí jezera Awassa s definovanými cíli, dezintegrován na jednotlivá mikro-povodí. Ta by přispěla ke koordinovanému plánování intervencí se zohledněním integrovaného přístupu. V současnosti se o územním plánu a strategii založené na povodí jedná (realizátor stejně jako předchozí projekt předpokládal realizaci opatření v celém mikro-povodí, záměr však prakticky realizován nebyl).

Zásobování vodou a sanitace: Poplatky plně pokrývají náklady na údržbu, provoz a opravy rehabilitovaných jímadel podzemních vod (včetně fungujícího systému případných dotací). Technická údržba včetně dostupnosti náhradních dílů zajištěna. Funkční a efektivní WASHCOs. Relevantní úřady spolupracují s WASHCOs a poskytují technickou podporu. Zajištěna údržba a provoz latrín.

3.4. REALIZÁTOR

Mendelova univerzita v Brně je nejstarším vysokým zemědělským a lesnickým učením v českých zemích. Byla zřízena v roce 1919 jako Vysoká škola zemědělská v Brně a pod tímto názvem existovala až do roku 1994. Modelovu univerzitu v Brně (MENDELU) tvoří pět fakult a jeden vysokoškolský ústav: Agronomická fakulta, Lesnická a dřevařská fakulta, Provozně ekonomická fakulta, Zahradnická fakulta, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií a Institut celoživotního vzdělávání. Počet studujících na univerzitě v současné době přesahuje 10 tisíc, z toho je 585 studentů zahraničních; řada studentů se také zapojuje do spolupráce v rámci bilaterálních dohod, kterých má univerzita v tuto chvíli uzavřeno téměř 50 a zahrnuje rovněž Etiopii. Zde má Mendelu více než 30 let trvající tradici vzdělávání studentů v inženýrských a doktorských programech. Univerzita měla rovněž memorandum o porozumění s Amhara National Regional State Bureau of Agriculture and Rural Development a spolupracovala s Univerzitou v Arba Minch a národním Forest Research Center.

⁷ Specific, measurable, achievable, relevant and time bound.

Projekt byl zajišťován Ústavem lesnické botaniky, dendrologie a geobiocenologie, který je součástí Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity, jejíž pracovníci se aktivně účastní zahraničních projektů a mezinárodních programů⁸.

S ohledem na sektorové zaměření projektu se na jeho realizaci podílela subdodavatelsky společnost VHS Brno, a.s., která zajišťovala vodohospodářskou/sanitační část projektu. VHS Brno a.s. je společnost provádějící inženýrské a environmentální (ekologické) stavby, zejména kanalizace a čistírny odpadních vod, úpravy vod, vodojemy, vodovodní řady, plynovody, dodávky a montáže rozvodů tepla, kolektory včetně ukládání potrubí a působí jak v ČR, tak v zahraničí.

4. METODOLOGIE EVALUACE

Zvolený přístup pro evaluaci projektu je v souladu s mezinárodními kritérii i profesionálními normami a standardy (přijatými a používanými MZV ČR) a respektuje Etický kodex evaluátora, přijatý Českou evaluační společností v Praze 9. prosince 2011.

Postup hodnocení byl srovnávací, neexperimentální: oblasti intervence/realizace projektů a příjemci projektu byly srovnávány před a po implementaci projektu. Příčinná souvislost mezi výslednými změnami a projektem byla hodnocena dle časového rozlišení.

Metodika hodnocení byla navržena s ohledem na cíle evaluace a očekávání zadavatele definované ve výběrovém řízení a vychází v hlavní míře z požadavků na hodnocení podloženým důkazy. Jednotlivé evaluační otázky byly konzultovány s referenční skupinou a odsouhlaseny zadavatelem. Zvolený přístup k evaluaci byl participativní, čímž bylo dosaženo úzkého zapojení hlavních účastníků a dalších příslušných zdrojů informací jak z veřejného, tak i ze soukromého sektoru. Všechny předložené závěry jsou doplněny odkazem na informační zdroj, resp. zjištění během hodnocení. Veškeré vlastní komentáře evaluátorů jsou označeny a odpovídajícím způsobem vysvětleny. Informace vztahující se k jedné zadané otázce shromáždil evaluační tým s využitím různých metodických postupů a z různých zdrojů a údaje byly mezi sebou porovnány (triangulace metod a zdrojů pro větší věrohodnost výsledků).

Hlavní metodologickou překážkou byla omezená možnost posoudit stav před implementací projektu vzhledem k intervencím realizovaným projektem „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“, který pracoval ve stejné oblasti v letech 2008-2010.

4.1. METODY SHROMAŽDOVÁNÍ INFORMACÍ

Sběr sekundárních informací zahrnoval studium základních dokumentů, strategických dokumentů, relevantní dokumentace (dokumentace projektů, zadávací podmínky, projektové dokumenty, partnerské smlouvy – MoU, průběžné zprávy, závěrečné zprávy, zprávy z monitorování, rozpočtové části, dokumentace partnerských subjektů, předávací protokoly, výstupy projektu), dostupných map, literatury, podobných projektů v daném regionu (viz příloha B). Součástí rešerše sekundárních údajů bylo komplexní posouzení intervenční logiky hodnoceného projektu. Metodologické nástroje pro sběr primárních dat byly zejména kvalitativní. Evaluační tým vedl rozhovory a skupinové diskuse se zúčastněnými stranami a dalšími klíčovými zdroji informací včetně MZV ČR a členy referenční skupiny a ČvT (přehled informačních zdrojů viz níže a v příloze C). Rozhovory byly polostrukturované. Bylo rovněž zajištěno tlumočení z/do místního jazyka. Velmi důležitou složkou hodnocení byla prohlídka lokalit a observace ve vybraných dotčených lokalitách. Evaluační tým navštívil lesní školkou, lokality protierozních opatření AZW v kebelích LK, KU, Shamena Hurufa a zásobování vodou/sanítací v ASW Rokenne Teffo, 1stTuka, Hamata.

Přehled zúčastněných stran je rozdělen do dvou skupin:

A. Hlavní zúčastněné strany v České republice

- Ministerstvo zahraničních věcí ČR – zadavatel
 - MZV ČR – odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci („MZV-ORS“) - zprostředkování komunikaci mezi evaluačním týmem a referenční skupinou
 - MZV – odbor států subsaharské Afriky („MZV-AFR“)
- Česká rozvojová agentura („ČRA“) byla gestorem projektu
- Mendelova univerzita v Brně, realizovala hodnocený projekt

B. Hlavní zúčastněné strany v Etiopii

- Zastupitelský úřad ČR v Addis Abebě zastupuje Českou republiku v Etiopii, včetně oblasti rozvojové spolupráce. Konkrétně je úkoly koordinace a monitoringu ZRS pověřena zástupkyně velvyslance
- Ethiopian Institute of Agricultural Research, Forestry Research Center

⁸ viz www.mendelu.cz

- BoARD (Regional Bureau for Agriculture and Rural Development)
- MERET (Managing Environmental Resources to Enable Transition to more sustainable livelihoods), projekt v SNNRP implementovaný Federal Ministry of Agriculture
- BoFED (Regional Bureau of Finance and Economic Development)
- BWM&E (Regional Bureau for Water Mines and Energy)
- Department for Agricultural and Rural Development, Sidama Zone
- Hawassa University, Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources
- Bývalí zaměstnanci projektu
- Awassa Zuryia Woreda
 - Woreda Administration
 - Woreda Agricultural and Rural Development Office
 - Rozvojoví agenti
 - Office of Finance and Economic Development
 - Community Facilitators from AZW, kebele Kajima Umbollo a Lebu Koromo
 - LK a KU kebele (výbory kebelí, výbory pro životní prostředí, zemědělci)
 - Manažer školky a její zaměstnanci
- Alaba Special Woreda
 - Woreda Administration
 - Woreda Health Office
 - Woreda Office for WM&E
 - 1stTuka Kebele Administration, WASHCO, operátor, uživatelé
 - RokenneTeffo Kebele Administration, WASHCO, operátor, uživatelé
 - Zdravotní středisko (Health Post) Hamata Kebele

4.2. ZPŮSOB ROZDĚLENÍ ÚKOLŮ MEZI ČLENY EVALUAČNÍHO TÝMU

Evaluační tým byl vybrán a sestaven tak, aby jeho členové v jednotlivých pozicích disponovali potřebnou kvalifikací, dovednostmi a zkušenostmi potřebnými pro evaluaci předmětného projektu ZRS ČR v Etiopii. Jeho složení je součástí přílohy F.

5. EVALUAČNÍ ZJIŠTĚNÍ

Evaluační zjištění a z nich vyplývající závěry jsou uváděny a hodnoceny odděleně pro část týkající se „protierozních opatření“ a pro část „zásobování vodou a sanitace“, a to s ohledem na níže uvedené důvody:

- rozdílná sektorová příslušnost částí projektu (eroze, lesnictví, rostlinná výroba / zásobování vodou a sanitace⁹)
- srovnatelná finanční náročnost obou částí projektu
- každá část projektu byla realizována v jiné woredě, s jiným záměrem a bez jakékoli vzájemné provázanosti
- MoU bylo podepsáno pro každou část projektu s jiným partnerem
- každá část projektu byla prakticky řízena samostatným řešitelským týmem

Při konečném hodnocení projektu dle evaluačních kritérií se Evaluační tým v případě nejednotného hodnocení částí projektů přiklonil k tomu hodnocení, které považoval za reprezentativnější pro projekt jako celek v daném kritériu.

5.1. RELEVANCE

5.1.1. Do jaké míry projekt odrážel prokázané potřeby a priority Etiopie, partnerských subjektů a beneficentů?

Národní plán *Growth and Transformation Plan (GTP) 2010/11 – 2014/15 Ministry of Finance and Economic Development, November 2010, Addis Ababa* (dále GTP) byl zformulován se zohledněním klíčových záměrů Etiopické vlády: udržitelný ekonomický rozvoj a omezování chudoby. Sektorové zaměření zahrnuje mj. zemědělství a venkovský rozvoj a rozvoj infrastruktury včetně zásobování pitnou vodou. Průřezové sektory zahrnují životní prostředí a změny klimatu. Kapitola 5.1 popisující rozvojový plán pro sektor zemědělství

⁹ <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=CRS1#>

a venkovský rozvoj se zmiňuje o pokračování úsilí ke zlepšení ochrany a zacházení s přírodními zdroji a rozvoji zalesňování s účastí komunit.

Kapitola 5.5.5 *Pitná voda a rozvoj zavlažování* zdůrazňuje integrovaný a udržitelný management vodních zdrojů včetně správy povodí. Rozvojové aktivity zahrnují zlepšení dostupnosti k pitné vodě (zvýšení procenta obyvatel s přístupem k pitné vodě v okruhu 1,5 km z 65,8% v roce 2009/10 na 98% v roce 2014/15, snížení procenta nefunkčních zdrojů během stejného období z 20% na 10%). V souvislosti se zásobováním pitnou vodou se plán mj. zmiňuje o aktivním mechanismu managementu a provozu jímacích zařízení. Kapitola 6.2 Zdravotnictví zdůrazňuje důležitost sektorového propojení a konvergence se zásobováním pitnou vodou, sanitací, vzděláním, otázkami týkajícími se genderu a zásobováním potravinami.

Přijetím *Ethiopian Water Resources Management Policy* v roce 2001 došlo k integraci zdraví, sanitace a hygieny (*Water, Sanitation and Hygiene - WASH*). *WASH Memorandum of Understanding (MoU)* bylo podepsané v roce 2006 příslušnými ministerstvy.

Projektová oblast se nachází v povodí jezera Awassa, jednoho z ohrožovaných jezer v "Grand Rift Valley". Eroze je patrná v celém povodí jezera Awassa, ve kterém dochází k významným ztrátám půdního fondu a k intenzivnímu zhoršování biodiverzity. Zmírnění eroze a zabránění zanášení jezera, které vede v jeho postupnou přeměnu v bažinu s vážnými ekologickými a ekonomickými důsledky, je jednou z hlavních priorit Etiopie, SNNPR i oblasti Sidama.

Protierozní opatření

Partnerské subjekty v SNNPR

Priority národních plánů jsou převzaty regionálními vládami a místní samosprávou. Národní plány obsahují roční cíle pro celou zemi; cíle jednotlivých regionů uvedeny nejsou. BoARD v té době neměl (a nemá) mapu využití půdy (land-use map) ani regionální plán pro daný sektor s měřitelnými cíli pro jednotlivé oblasti, povodí a mikro-povodí, které by přispěly ke koordinovanému plánování integrovaných intervencí. Zástupci BoARD a projektu MERET, se kterými evaluovaný projekt spolupracoval, potvrdili potřebu a relevanci podpory ZRS ČR v daném sektoru a oblasti. Výhrady se týkaly především nedostatku strategií pro „phasing out“ a pro předání výsledků a výstupů, krátkého trvání projektu a nedostatku strategie pro práci s komunitami.

DARD označil tento i předcházející projekt¹⁰ za vysoce relevantní pro obyvatelstvo Sidama. Snížení eroze je jednou z hlavních priorit a místní vláda nemá na podporu odpovídajících projektů a intervencí dostatek prostředků. Výhrady zahrnovaly: malý důraz na NTFP a jiné intervence cílené na velmi chudé skupiny obyvatel bez přístupu k půdě a absenci strategie na ukončení projektu a předání výstupů a výsledků. AZW byla vybrána jako projektová a doporučena DARD na základě informací o vážnosti degradace půdy a jejím negativním přínosu k zanášení jezera Awassa v roce 2008 již pro předchozí projekt ZRS ČR. Návaznost projektu měla kompenzovat jeho (projektu ČvT) relativně krátké trvání.

Woreda byla partnerem při plánování a původním výběru lokalit, evaluovaný projekt pokračoval ve stejných kebelích. Zástupci woredy považovali projekt za velmi relevantní a pokračování spolupráce v sektoru trvale udržitelného hospodaření s přírodními zdroji za obzvláště důležité.

Beneficienti

Vnímání opatření jako relevantních ze strany místních obyvatel bylo na počátku projektu omezené na skupiny přímých beneficentů včetně zemědělců v místech intervencí předcházejícího projektu. V průběhu realizace projektu a v důsledku hmatatelných výhod (levná tráva na stavbu střech, platby za práce na fyzických protierozních opatřeních) bylo posíleno jeho vnímání jako relevantního.

Zásobování vodou a sanitace

Partnerské subjekty v SNNPR

BWM&E je s projektem dobře obeznámen a považuje ho za vysoce relevantní. Přístup k pitné vodě je v ASW obtížnější než v jiných woredách, technická řešení představují vrty a záchytné systémy na dešťovou vodu, které však mají omezenou použitelnost. Údaje o vrtech téměř neexistují, některé jsou 20-30 let staré a ASW nemá prostředky na nové či rehabilitaci nefunkčních a dosluhujících. V tomto ohledu bylo velkým přínosem technické vybavení, které umožní zjistit stav vrtů a odhadnout technickou možnost jejich rehabilitace a výši nákladů. ASW také označilo za velmi prospěšná projektem poskytnutá praktická i teoretická školení.

Podle údajů správy Alaba Special Woreda má jenom 35% obyvatel přístup k pitné vodě, což je hluboko pod národním průměrem 78%. Z 40 vrtů je jenom 28 funkčních. Jedním z důsledků je i nízká návštěvnost škol, protože děti nosí/vozí vodu. Zdravotní centra mají v důsledku nedostatku vody problémy s hygienou; ženy dávají přednost domácím porodům. Důsledky komplikovaných porodů nesou ženy a novorozeňata. Finanční a technické kapacity správy woredy, OWM&E a komunit jsou nedostatečné, protože koupě nových generátorů,

¹⁰ ZRS ČR, Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ 2008-2010, ČvT

transformátorů nebo čerpadel vyžaduje investice převyšující 200 000 ETB. Střešní záchytné systémy na dešťovou vodu jsou důležitým doplňkem jímadel podzemních vod, obzvláště ve vzdálenějších oblastech. O situování 4 záchytných systémů bylo rozhodnuto spolu s OWM&E, Health Office a správou woredy. Rehabilitace 3 vrtů zvýšila přístup k pitné vodě pro cca 30 tisíc obyvatel.

Jediný rozpor s prioritami ASW byl v případě distribuce hygienických balíčků. Health Office preferovalo výstavbu dalších latrín, požadavek však byl vznesen příliš pozdě. Stavba latrín v zalidněné oblasti, kde dosud nebyly využívány, je důležitým přínosem ke snížení onemocnění způsobených přenosem patogenních onemocnění z fekálií do zažívacího systému „fecal-oral route“ (podle údajů WHO, až 85% zdravotních problémů může být zabráněno dobrou sanitací a hygienou). Latríny také přinášejí soukromí, které je ceněno zejména ženami. Latríny, školení v jejich výstavbě a osvěta zaměřená na zvýšení povědomí o hygieně a sanitaci přispívají ke zlepšení zdravotního stavu obyvatel.

Benefičienti

Uživatelé vody z rehabilitovaných vrtů považují projekt za velmi prospěšný a relevantní, stejně jako správa kebelí a WASHCOs, které odhadují počet klientů u jednoho odběrného bodu na 600-1000 v období dešťů a 1600 – 1900 v období sucha. Zdroje využívá několik vesnic a čekací doby jsou dlouhé – potřeba vody je zcela zřejmá.

5.1.2. Do jaké míry byl navržený projekt v souladu s prioritami ZRS ČR v rámci programové spolupráce mezi Českou republikou a Etiopií?

Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017 zahrnuje Etiopii mezi prioritní programové země a zároveň zdůrazňuje nutnost koncentrovat projekty do určitého regionu, jakož i koordinaci s ostatními donory. ZRS ČR je soustředěna do prioritních sektorů zahrnujících mj. životní prostředí a zemědělství. V oblasti vodohospodářství (spadající pod sektor zemědělství) se ČR soustředí na zajištění přístupu k vodě, udržitelné nakládání s vodou a vhodné zavlažovací technologie. Lesní hospodářství (sektor zemědělství) se zaměřuje na obnovu a ochranu lesa a agrolesnictví. Sektorové priority v Etiopii zahrnují: životní prostředí, sociální rozvoj a zemědělství. Koncepce také zavádí průřezové principy ZRS ČR: řádná (demokratická) správa věcí veřejných, šetrnost k životnímu prostředí a klimatu a dodržování základních lidských, ekonomických, sociálních a pracovních práv příjemců projektů.

Plán zahraniční rozvojové spolupráce pro rok 2010, byl schválen *Usnesením vlády České republiky ze dne 31.8.2009 č. 1134 k zahraniční rozvojové spolupráci v roce 2010 a ke střednědobému výhledu jejího financování do roku 2012*. Plán bilaterálních projektů ZRS ČR na rok 2010 zahrnuje čtyři projektové země včetně Etiopie, kde sektorové zaměření zahrnuje zemědělství a životní prostředí; v Příloze č. 1 Témata/projekty rozvojové spolupráce v roce 2010 a výhled jejich financování v letech 2011 a 2012 je seznam rozvojových projektů, zahrnující rovněž projekt *Ochrana půdy a omezování negativních vlivů zemědělství v regionálním státě Jižních národů, národností a lidu (SNNPR)* v Etiopii s celkovou alokací 7,5 milionu CZK (2,5 milionu ročně na 3 roky: 2010, 2011 a 2012).

5.1.3. Do jaké míry byl projekt komplementární s dalšími projekty a programy?

Protierozní opatření

Před zahájením projektu byly v okrese AZW realizovány protierozní projekty menšího rozsahu:

- Úřad pro zemědělství a rozvoj venkova pro Oblast Sidama začal realizovat „Yanesse project“ zaměřený na zalesňování a ochranu půdy proti erozi.
- Meserete Kristos Relief and Development Association realizovala v letech 2004 – 2005 projekt, v jehož rámci byla zavedena „area closure“ na území zhruba 10 ha. Udržitelnost výsledků projektu byla podle údajů ČvT uspokojivá a oblast je dodnes uzavřená a významně regeneruje.
- Irish Aid realizoval v roce 1998 – 2003 projekt se Sidamským Úřadem pro zemědělství a rozvoj venkova, v jehož rámci byly zavedeny „area closures“ a zbudovány půdní příkopy na zhruba 50 ha.
- ZRS ČR „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ 2008-2010. Hlavním cílem projektu bylo zavedení protierozních opatření v oblasti Awassa Zuriya Woreda. Evaluovaný projekt na tento projekt navazoval.

Paralelní projekty:

- MERET (*Managing Environmental Resources to Enable Transition to more sustainable livelihoods*), projekt v SNNRP implementovaný Federal Ministry of Agriculture, zaměřený na protierozní opatření (ochranu půdy a vody) a udržitelný rozvoj. MERET byl jedním z důležitých partnerů evaluovaného projektu.
- „Food Security Through Diversification and Sustainable Increase of Production and Strengthening of Abilities to Manage Local Production Resources in Alaba Special Woreda and Awassa Zuria Woreda,

SNNPRS“ (Rescate), realizovaný organizací Rescate a financovaný španělskou vládou agenturou AECID.

- SOS Sahel pracovala od roku 2009 ve 4 kebelích AZW a pracuje mj. na přidělování degradované půdy skupinám mladých lidí, což má potenciální přínos ke zvýšené udržitelnosti. Práce na protierozních i opatřeních jsou placené. Evaluovaný projekt byl s tímto projektem v kontaktu.
- EDEN Ethiopia pracuje v pěti kebelích z nichž 4 se překrývají s kebelemi v nichž je aktivní Rescate.
- Concern for Environment dnes pracuje také v AZW.
- PSNP (Production Safety Net Program) podporovaný Světovou Bankou a USAID využívá způsobu placené práce na protierozních opatřeních s cílem zvýšit objem hotovosti v místní ekonomii a tak podpořit její rozvoj, snížit riziko nedostatku potravin a zároveň i rizika a dopady eroze.

Následné projekty ZRS ČR:

- „Podpora zemědělských živností a udržitelného nakládání s přírodními zdroji v zóně Sidama“, ČvT, 2011 – 2013. Projekt navrhuje řešení problematiky managementu přírodních zdrojů celkem v 8 kebelích wored Shebedino a Awassa Zuria komplexním přístupem, který vychází z přímých aktivit, které mají zlepšovat situaci na územích vážně postižených deforestací a erozí. V dalších výstupech pak podporuje alternativní zdroje obživy a energie pro místní obyvatelstvo tak, aby se přímá závislost na přírodních zdrojích výhledově snížila. Projekty byly v úzkém kontaktu.
- „Podpora drobných zemědělců a zemědělského vzdělávání v okresech Damboya a Alaba, SNNPR“, ČvT, 2011-2013.
- „Podpora kvality a rozsahu poradenských služeb ve Woredě Angacha, zóna Kembata Tembaro“, 2011-2013, ČZU Praha.
- Projekt „Zajištění potravní soběstačnosti domácností prostřednictvím integrovaného řízení vodních zdrojů“ realizovaný Charitou ČR v letech 2011-2013 je zaměřen na posílení správy přírodních zdrojů prostřednictvím integrovaného řízení vodních zdrojů (Integrated Watershed Management - IWM) založeném na aktivním zapojení místní cílové skupiny.

Zásobování vodou a sanitace

Předcházející projekty ZRS ČR:

- „Zvýšení dostupnosti kvalitní pitné vody v jihozápadních oblastech Etiopie“, ČvT, 2003-2004
- „Zlepšení přístupu k pitné vodě v Alaba Special Woreda“, ČvT, 2007
- Zhodnocení variant implementace ZRS ČR v sektoru voda a sanitace v regionu jižních národů 2011, (Akses). Doporučení zahrnovala mj. komponent participace komunit a rozvoje WASHCOs pro lepší udržitelnost a integrovaný přístup k WASH.

Paralelní projekty:

- „Rozvoj kapacit v oblasti inženýrské geologie a hydrogeologie“, Aquatest, 2010-2012.
- „Dlouhodobý přístup k vodě v okrese Alaba“, ČvT, 2011-2013. Projekt se zaměřuje na zefektivnění stávajícího systému správy vodních zdrojů v ASW s cílem, aby systém fungoval i po skončení projektu efektivněji a pružněji, a to bez navyšování stávajících prostředků od státní správy či bez externí podpory ze zahraničí. Tento projekt je důležitým partnerem evaluovaného projektu ve školení WASHCOs spravujících 3 rehabilitované vrty.
- „Zavedení udržitelného systému zásobování pitnou vodou v malých městech zóny Sidama, SNNPR, Etiopie“, Sdružení "Sidama Water Supply" firem Ircon, Aquatest a GEOTest, 2011-2013.

5.1.4. Do jaké míry jsou cíle projektu nadále relevantní vzhledem k aktuálním prioritám partnerského subjektu, beneficentů a programu rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Etiopií?

Národní priority

Obě součásti projektu odrážejí priority Národního plánu Growth and Transformation Plan 2010/11 – 2014/15, *Ethiopian Water Resources Management Policy*, 2001 a také prioritu snížit zanášení jezera Awassa, v jehož povodí se projektová oblast nachází.

Aktuální priority BoARD SNNPR

Cíle GTP a strategie k jejich dosažení se promítají do rozvojového plánu a strategie BoARD/SNNPR, jehož hlavním záměrem je přispět ke snížení nejistoty dostatku potravin a omezení chudoby. BoARD zatím nemá mapu využití půdy (land use map); existují pouze různé účelové mapy připravené projekty nebo postgraduálními studenty na základě požadavku odůvodnit navrhované rozvojové alternativy.

Strategie zahrnují:

- Integrovaný rozvoj povodí mobilizací svépomoci a s organizační podporou partnerů v rozvojové spolupráci

- Zvýšení produktivity zemědělské výroby a s tím spojené zlepšení životní úrovně obyvatel regionu
- Zvýšení odolnosti vůči klimatickým změnám
- Udržitelný "zelený" ekonomický rozvoj
- Zvýšený přístup k informacím, efektivnímu marketingu a vhodným technologiím a praktikám pro udržitelné zvýšení zemědělské výroby a produktivity do roku 2015.
- Management a facilitace rozvoje povodí
- Aktivita zaměřená na zvýšení zemědělské produktivity: školení na podporu procesu plánování, zvýšení dovedností a kapacit pro příslušné praktiky, adaptivní a adoptivní intervence, testování a pilotování
- Zalesňování, protierozní opatření, malé zavlažovací systémy na úrovni jednotlivých/individuálních pozemků malých zemědělců, ve vyšším měřítku zavlažování na rozsáhlých zemědělských půdách (komunity zemědělců v nížinách).

BoARD vítá spolupráci s partnery v replikaci úspěšných pilotovaných modelů vyvinutých vládou s podporou nevládních organizací jako ČvT, MENDELU a dalšími projekty a programy.

Aktuální priority Sidama

Dosud byla strategie na zmírnění dopadů účinků eroze založena převážně na budování technických struktur a vysazování. Práce vykonávané komunitami byly placené. Nyní je preferován integrovaný přístup, který by měl zahrnout osoby a domácnosti znevýhodněné velkou chudobou, zdravotně postižené. Participativní přístup projektu založený na facilitaci a osvětě oproti platbám je považován za lepší pro udržitelnosti výsledků a postupnou změnu v postoji obyvatel (platby mohou být za určitých okolností důležité pro zabezpečení přístupu k potravinám). Další zlepšení se očekává od přidělování půdy skupinám rodin, které ji nemají (landless) a od zavedení "revolving fund". Priority pro další projekty zahrnují:

- Pokračování v aktivitách zaměřených na zmírnění důsledků eroze při zohlednění (mikro-)povodí
- Zahrnutí rozvoje Non-timber forestry products (NTFP) a dalších opatření pro velmi chudé rodiny
- Zahrnutí expertíz
- Zahrnutí projektů zajišťujících zásobování pitnou vodou
- Vyhotovení nezávislé a komplexní studie zanášení jezera Awassa

Aktuální priority AZW

Prioritou AZW je pokračovat v protierozních opatřeních v návaznosti na již realizované aktivity které přinesly viditelné výsledky.

Aktuální priority beneficentů

Evaluační tým zjišťoval současné priority beneficentů v kebele Lebu Koromo. Tyto zahrnují: zásobování pitnou vodou, elektrifikaci a novou silnici. Protierozní opatření, obzvláště na komunálních územích, jsou vnímány jako méně důležité. Priority zemědělců, kteří se nacházejí v okolí dotčeném aktivitami v projektovém území, byli nejvíce postiženi důsledky eroze a měli z projektu přímý přínos, jsou vyšší.

Identifikované důvody pro relativně nízkou prioritu místních obyvatel:

- Intervence byly zaměřeny jenom na část komunity.
- Vysoké rozšíření "cash for work" – plateb za práce na protierozních opatřeních. Motivace pracovat zadarmo, obzvláště na komunálních územích, je nízká, skoro neexistuje.
- Priorita pro intervence, které přinášejí rychlé a viditelné, ačkoli krátkodobé zlepšení a přínosy.
- Vlastnictví výsledků (prodej trávy a jiných produktů z komunálních území není vždy přerozdělen mezi místní obyvatele).

Zásobování vodou a sanitace

Aktuální priority BWM&E

BWM&E podporuje pokračování úspěšného projektu rehabilitace vrtů s možností integrace WASH a protierozních opatření. Za důležité považuje navyšování kapacit včetně kapacit pro kalkulaci tarifů, školení správy a managementu rehabilitovaných zdrojů (WASHCOs), jejichž legalizace byla údajně odsouhlasena regionální vládou a je očekávána v roce 2014.

Aktuální priority ASW

OWM&E považuje pokračování rehabilitace vrtů za velmi důležité, otázka priority sanitace není zřejmá.

Aktuální priority přímých beneficentů

Priority WASHCOs a beneficentů rehabilitovaných vrtů 1st Tuka a Rokenne Teffo jsou velmi podobné a zahrnují: zvýšení kapacity systému/dostatečná vydatnost a zkrácení doby čekání (zejména v době sucha, kdy přicházejí lidé s dobyt看em), zlepšení technické podpory.

Aktuální priority ZRS ČR

Memorandum of Understanding between the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic and the Ministry of Finance and Economic Development of the Federal Democratic Republic of Ethiopia (dále MoFED) *Concerning Development Cooperation* bylo podepsáno na období 2012-2017 za účelem dalšího posílení rozvojové spolupráce v souladu s cíli ekonomického a sociálního rozvoje Etiopie na základě usnesení vlády ČR z května 2010. Prioritní sektory zahrnují mj. zemědělství, lesnictví a rybolov. Fokus je na SNNPR¹¹. Ochrana vodních zdrojů a zajištění přístupu k pitné vodě a ochrana půdy a podpora drobných zemědělců jsou také zahrnuty v tématech rozvojové spolupráce s Etiopií v roce 2013 vč. výhledu na jejich financování v letech 2014 a 2015.¹²

Podle informací ZÚ se podpora protierozních opatření zaměřuje na pokračování aktivit v daném sektoru v Sidama a Kembata Tembaro. Důraz je mj. kladen na koordinační roli regionu. Přístup na základě povodí je považován za efektivnější.

5.2. EFEKTIVNOST / ÚČELNOST

5.2.1. Do jaké míry byly naplněny výstupy a dosaženy plánované cíle projektu?

Odpověď na tuto evaluační otázku byla značně ztížena relativně všeobecnými a neměřitelnými výstupy v matici logického rámce a skutečností, že časový harmonogram neobsahoval data pro všechny výstupy (viz kapitola 3.2 Logická stavba projektu). Realizátor ve svých zprávách kontinuálně nepoužívá jednotné označení výstupů a aktivit, řada výstupů byla v průběhu realizace projektu upravována, doplněna či změněna. Mezi výstupy není nikde zahrnuta realizace technických protierozních opatření. Nově vložené výstupy nejsou promítnuty do Matice logického rámce ani přehledů výstupů a aktivit (Výstup L). Z hlediska hodnocení naplnění cíle a výstupů projektu protierozních opatření je tedy situace značně nepřehledná, resp. jednoznačně nehodnotitelná, a to zejména z důvodu, že indikátory jednotlivých výstupů, umožňující kontrolu jejich naplnění, chybí nebo jsou neměřitelné. V případě, že původní matice neposkytovala potřebné výchozí údaje, jsme při hodnocení vycházeli z návrhu zrevidované matice. Část projektu týkající se zásobování pitnou vodou a sanitace indikátory většinou obsahuje, z návrhu zrevidované matice jsme použili především nově formulované cíle.

Protierozní opatření

Cíl 1: Zvýšení ekologické stability AZW prostřednictvím komplexu protierozních opatření. Indikátory (návrh revize matice logického rámce): Snížení ztrát úrody v důsledku eliminace záplav o x%. Prokazatelně zvýšena regenerace degradované půdy na xxx ha. Prokazatelné zvýšení biodiverzity (fauna, flóra).

Za nejvýznamnější přínosy pro dosažení cíle považujeme komplementární realizaci protierozních úprav (nový výstup A1), zabezpečení výsadby a efektivního systému ochrany založených kultur, včetně kontroly prací (výstup C) realizovaných na základě Studie stavu degradace půdy a doplňujících úprav během realizace projektu. Z pozorování a diskuzí s místními úřady a obyvateli lze vyvodit závěr, že projekt přispěl ke snížení ztrát z úrody, regeneraci degradované půdy i zvýšení biodiverzity.

Evaluační tým při prohlídce projektové oblasti shledal navštívenou CA v dobrém stavu. Tento stav byl potvrzen výbory pro životní prostředí, extension agents, členy výboru kebelů i místními zemědělci. Výsledek je přičítán především participativnímu přístupu realizátorů projektu spojenému se zavedením a rozvinutím pravidel o ochraně CAs a o využívání trávy jakož i ekonomickým přínosům ve formě trávy na krmivo a stavbu střech a budoucích příjmů z prodeje dřeva, ovoce a NTFP. Technická protierozní opatření jsou v méně dobrém stavu, částečně v důsledku klimatických vlivů, částečně lidských. Místní obyvatelé nejsou motivováni je bezplatně udržovat. Důležitý je také další rozvoj školky a testování nových druhů. Zavedení systému PATRIK se nerozvinulo. Při prvním použití pracovníci školky nevěděli, že se má před použitím Hobra určitou dobu namáčet, pro její použití byla také potvrzena nutnost pravidelného dohnojování na list.

Výstup (A) Studie stavu degradace půdy a potřeb protierozních opatření, vytvoření plánu výsadby, sjednání podmínek pro realizaci prací.

Studie hodnotící stav degradace půdy byla zpracována v prosinci 2010 partnerskou organizací Wondogenet College of Forestry and Natural Resources a byla součástí roční zprávy 2010. Na základě studie byly rovněž identifikovány rizikové oblasti, navržena technická protierozní opatření pro následný plán výsadby, který zohlednil i potřebu vylepšování/ujímavosti a doplnění předchozích výsadby.

Plán výsadby byl v roce 2011 aktualizován na základě dosažených reálných výsledků. Návrh na zahrnutí kebele Shamena Hurufa příslušející dílčímu povodí, nebyl realizován. Jediným zásahem v tomto území byl

¹¹ Memorandum mimo jiné uvádí, že MoFED bude informován o vítězích veřejných zakázek na poskytnutí služeb v rámci rozvojové spolupráce a pololetně informováno o pokroku jejich realizace. MoFED a relevantní ministerstva obdrží evaluační zprávy. Memorandum se zmiňuje mj. o osvobození od cel, DPH a dalších plateb spojených s dovozem v rámci realizace programu a projektů.

¹² MZV: Témata rozvojové spolupráce v roce 2013 dle zemí a výhled jejich financování v letech 2014 a 2015

experimentální výzkum v rámci projektu OPVK „Implementace vědy a výzkumu do výuky“ reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0305 na území cca 1ha zaměřený na porovnání vlivu různých způsobů výsevu pro výsadbu vybraných dřevin, který nelze považovat za koncepční protierozní aktivitu.

Výstup A1 (návrh revize matice logického rámce): Protierozní úpravy biotechnického charakteru

V roce 2010 byly ve spolupráci s komunitami zahájeny výstavby protierozních příkopů jakožto součásti technicko-biologických protierozních opatření na obecních územích. Část fyzicky náročných prací byla zajišťována komunitou za mzdu, menší část zdarma. Hlavní důraz byl kladen na opatření kombinující technické i biologické prvky, technické prvky byly masivně budovány již v průběhu roku 2010. Po jednáních s místními autoritami, partnery a komunitami byla předjednána strategie a postup plánu zalesnění, preference druhů a udržitelnost. Smluvní ošetření výsadb navazovalo na systém strážců nastavený v první fázi. Protierozní úpravy v podobě technických opatření pokračovaly v roce 2011 a na konci roku byla připravena další část území pro výsadby roce 2012 a byl připraven plán výsadb na 2012. Projekt začal pracovat na konstrukci 3D modelu wordy, který byl dokončen v roce 2012, používán pro školení a předán správě wordy. Kolik struktur jakého typu bylo celkově vybudováno není z ročních zpráv jednoznačně zřejmé (údaje v dokumentech nejsou zcela konzistentní).

Výstup (B) Pořízení výrobní technologie do školky a vybudování její funkční infrastruktury se sezónní kapacitou výroby 200 000 sazenic.

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup A následovně: Fungující lesní školka. Produkce sazenic, výsadba kultur včetně kontroly prací.

Školka v Jara Henessa byla ČvT předána wordě a jí předána realizátorovi 1.12.2010. Technologická sada (PATRIK) pro intenzivní výrobu semenáčků byla odeslána z ČR v lednu 2011 a do školkařského provozu zabudována společně s dalšími komponenty nakoupenými v Etiopii v březnu, kdy byl obnoven funkční systém závlah a konstrukce školkařské sekce se stíněním a vlhčeným mikroklimatem. První výsevy do PE sáčků proběhly v lednu 2011, v březnu pak byly zahájeny experimenty s růstovými reakcemi místních dřevin na pilinový substrát Hobra. Práce probíhala za přispění stálých i sezónních dělníků.

Celkem bylo v roce 2011 vypěstováno přes 232 000 sazenic, z nichž 150 000 bylo distribuováno k zalesnění vybraných území a zbytek distribuován mezi zemědělce a místní organizace. V roce 2012 pak bylo produkováno 380 377 sazenic lesních a ovocných dřevin. Při výběru druhů byly brány v úvahu priority místních obyvatel.

Výstup (C) Zabezpečení výsadby a efektivního systému ochrany založených kultur, včetně kontroly prací.

Výsadba ve školce byla zajišťována sezónními dělníky, celkem byla vyseta semena 19 dřevin. V důsledku nízké klíčivosti semen bylo pro dosažení požadovaného množství dokoupeno osivo. Vzešlé semenáčky byly pikýrovány do růstových obalů/vložek a sazenice dozrály pro výsadby v červenci 2011 a byly transportovány na místa určení, kde byly zalesňovacími četami vysazovány do připravených struktur protierozních technických opatření a do liniových struktur a doplněny do oblastí chybějících výsadb předcházejícího projektu.

Cíl 2: Zvýšené povědomí obyvatel AZW a ASW o trvale udržitelném hospodaření s přírodními zdroji.

Indikátory: (Návrh revize matice logického rámce): Komunity v cílových kebelích aktivně pečují o uzavřené a osazené oblasti. Komunity v cílových kebelích udržují existující a pokračují ve stavbě nových technických protierozních opatření.

Výstup K (původní): Školení a osvěta místních obyvatel obou zájmových okresů (indikátor chyby).

V měsících říjen-listopad 2010 proběhla na 8 schůzkách prezentace projektu realizátory místním partnerům a státním institucím.¹³ V roce 2011 byly založeny bankovní účty pro kebele LK a KU, nastaven režim sklizně sena a ustanoveny související pravidla.¹⁴, provedeny dva workshopy: „Monitoring of outplanted seedling vitality“ (na projektovém území LK a KU), „Land use and landscape planning by 3D modelling“ (v Awasse a v Dore Bafano pro zaměstnance BoARD a WARDO); a několik komunitních diskuzí na téma „Sustainable use of grass biomass in rehabilitated landscape“ v kebelích LK a KU.¹⁵ Osvětová činnost (které se zúčastnili také místní zemědělci) zahrnovala workshopy „Community based watershed activities protecting soil resources“ a „Community based forestry rehabilitating the countryside“. Dále byl uskutečněn seminář na téma „Soil conservation and IGAs with small saving and credit association“. Všechny tři osvětové aktivity se konaly v LK a KU. V roce 2012 proběhlo školení určené rozvojovým mobilizátorům a vedoucím pracovních skupin o technikách protierozních prací, ochrany a udržitelného využívání půdních zdrojů. Ve spolupráci s AZW Agriculture Office, Agriculture Bureau of SNNPRS a zástupcem MERET Project byla realizována 2 dvoudenní školení pro rozvojové mobilizátory a vedoucí pracovních skupin v LK a KU na téma „Practical training on soil

¹³ Roční zpráva 2010

¹⁴ Roční zpráva 2011

¹⁵ Roční zpráva 2011

and water conservation works for group leaders” a v technikách vedení pracovní skupiny, aktivní motivace a průběžné kontroly vykonaných prací. Školení ve využití 3D modelu povodí, se zúčastnili představitelé středních škol, WARDO, MERET a 10 zemědělců.

S výjimkou zavedení pravidel sklizně a užívání sena se tréninky soustředily především na technické aspekty.

Evaluační tým měl příležitost diskutovat se skupinou okolo 40 zemědělců z LK (kteří se sešli za účelem setkání s představitelům Finančního úřadu Woredy a diskuzi s týmem neočekávali). Postoj skupiny k udržitelnému managementu vodních a půdních zdrojů byl velmi pozitivní. Ozvaly se hlasy volající po vyšších platbách za práci na protierozních opatřeních, ale celkově bylo znát, že si tato malá skupina výsledků projektů cení a bude nakloněna podpoře i případných dalších intervencí. Vliv jednotlivých projektů nebylo možné oddělit. Podle výpovědi účastníků oba projekty pracovaly spolu s obyvateli a přítomní si jejich přínosu cení. Někteří účastníci se zmínili o dobrém školení, exposure visits a přímé podpoře organizované PIN. Regenerované CA jsou považovány za významný přínos nejen pro životní prostředí, ale i pro ekonomiku. Byly vzneseny požadavky na větší podporu CA ve formě placených strážců. Je zřejmé, že o regenerovanou oblast nechtějí přijít, ale platit strážce z vlastních zdrojů také ne. Rovněž by chtěli vlastní péstební školu v LK, pokračovat v údržbě teras, konstrukci a údržbě check dams, protierozních valů. Jako hlavní přínosy uvedli mj.: zavedení Moringy (ČvT); motivační nefinanční příspěvky ČvT; per diem placené MENDELU; příspěvek obou projektů k jejich znalostem a porozumění důležitosti ochraňovat životní prostředí. Jako nejvýznamnější přínos uvedli možnost koupit levně (dostat bezplatně v případě velmi chudých rodin) trávu na střechy tukulů. 6 členů komunity platilo za trávu na pokrytí střechy mezi 0-200 ETB, oproti tržní ceně 1000 ETB. Také si stěžovali na zneužívání CA jak lidmi žijícími v jejich vesnici tak „cizími“.

Zásobování vodou a sanitace

Cíl 1 (navržena revize matice logického rámce): Zvýšit počet obyvatel s přístupem k pitné vodě do 1,5 km

Výstup (D) Analýza možností rehabilitace 9 nefunkčních vrtů

Technická analýza možností revitalizace 9 nefunkčních vrtů v ASW byla na základě terénních prohlídek a dostupné dokumentace provedena a zpracována a sloužila jako jeden z podkladů pro výběr 3 vrtů k rehabilitaci. Výběr vrtů k následné rehabilitaci respektoval názor ČRA i místních partnerů.

Výstup (E) Prováděcí projekt na zprovoznění všech 9 nefunkčních vrtů

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup E následovně: Workshop na realizaci čerpacích a kamerových zkoušek.

Projektová dokumentace na zprovoznění 7 vrtů byla provedena ve standardním rozsahu odpovídajícím řešené problematice. Zbývající 2 vrty již byly předmětem jiných projektových aktivit.

Pro rehabilitaci vrtů (Výstup F) byly ve spolupráci s OWM&E a BWM&E vybrány vrty v kebelích 1st Tuka, Qobochobare a Rokenne Teffo, které rovněž odpovídaly prioritám ČRA. Pro tyto vrty byla zpracována technická dokumentace rehabilitace hydrogeologických objektů, jejich napojení na zdroje elektrické energie a napojení distribučních míst. Dokumentace je zpracována v standardní podobě adekvátní řešené problematice.

Výstup (F) Oprava min. 3 vrtů na pitnou vodu ve vybraných preferenčních kebelích

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup C následovně: Rehabilitace tří prioritních vrtaných studní 1st Tuka, Rokenne Teffo, Qobochobare.

Rehabilitace vrtů byla zahájena na základě požadavku etiopských partnerů v 1st Tuka kebele. Tento vrt byl jako jediný z rehabilitovaných vrtů napojen na elektrickou rozvodnou síť, provozovatel ELPA, v ostatních případech nebylo napojení možné, s ohledem na nezprovoznění existující sítě 33kV.

V rámci realizace rehabilitace vrtu Rokenne Teffo v roce 2012 již byl využit dodaný kamerový systém pro prohlídku vrtů (Výstup L). OWM&E byl poskytnut generátor, který po opravě a celkové repasi slouží jako zdroj energie pro ponorné čerpadlo. Energie pro třetí rehabilitovaný vrt v Qobochobare je rovněž zajišťován generátorem, v průběhu realizace projektu opakovaně opravovaným.

Jímadla podzemních vod jsou oplocena a tím základní ochrana vodních zdrojů zabezpečena. Pokus o zalesnění okolí jímadel nebyl úspěšný v důsledku nedostatečného zajištění výsadby (spasení dobyt看, nedostatek vláhy). Distribuční místa jsou rovněž oplocena, v případě nevyužívaných distribučních míst však ne vždy zabezpečena před vstupem/pohybem hospodářských zvířat.

Výstup (G) Nová distribuční místa pitné vody napojená na prodlouženou vodovodní síť

Výstup je v roce 2012 uveden ve stejném znění jako výstup D

Nová distribuční místa byla připojena na rehabilitovaná jímadla podzemních vod, některá historická distribuční místa byla obnovena.

V obdobích dešťů (a v době evaluační mise) nejsou s ohledem na zvýšení dostupnosti vody zejména pro hospodářská zvířata zpravidla využívána všechna připojená distribuční místa. Podle informací ze setkání s komunitou v kebele 1st Tuka je rezervoár u zdravotního centra příliš vzdálený a v důsledku se potýká s problémy při jeho napouštění a při čekání na výdej vody (délka doby plnění).

Výstup (H) Min. 12 záchytných systémů dešťové vody na střechách OTP ve vybraných kebelích

Realizátorem, resp. subdodavatelem vzešlým z výběrového řízení byly zhotoveny celkem 4 záchytné systémy dešťové vody v lokalitách vytipovaných ve spolupráci s AHO – Hamata, Health Post; 2nd Ashoka, škola; 2nd Mekala „A“, Health Post; 2nd Choroqo, škola. S ohledem na značnou finanční náročnost subdodavatele zařízení na zachyt srážkových vod a žádost OWM&E a BWM&E bylo od výstavby dalších 8 záchytných systémů upuštěno. Nevyužité finanční prostředky byly se souhlasem ČRA využity na nové výstupy L, E - nákup měřicí a kamerální techniky a související školení.

Cíl 2: (návrh zrevidované matice logického rámce) **Zvýšit počet obyvatel s přístupem k sanitárním zařízením**

Výstup (I) Min. 12 latrín a umývárén v OTP ve vybraných kebelích

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup F následovně: Realizace latrín ve vybraných kebelích 1st Tuka, Rokenne Teffo, Qobochobare

Realizaci výstupu předcházelo v dohodě s AHO školení se zaměřením na osvětu v oblasti hygieny a sanitace a nutnosti používat latríny a umývárny. Školení proběhly v 2nd Choroqo, Dinokosa a 1st Tuka. Místo 12 VIP latrín projekt přispěl AHO na stavbu „single pit“ latrín. Jejich přesný počet se nepodařilo zjistit, byly budovány převážně v 2nd Choroqo, 1st Tuka. Stavba latrín je podporována federální a vládou, wordy mají kvantitativní kvóty, jejichž plnění se negativně odráží na kvalitě. Projektové schema latrín, přes snahu Disease Prevention and Health Promotion Coordinator v AHO, který je odpovědný za tuto aktivitu, nebylo nalezeno. Většina latrín byla postavena na veřejných místech bez zajištění alespoň základního čištění/údržby. Latríny plní pouze základní účel – koncentrovat exkrementy v jednom místě, podlahy je však dostatečně neoddělují od prostoru latríny (není eliminován přenos patogenních ad. onemocnění volně létajícími mouchami). Není jasné, proč nebyly postaveny alespoň modelové „double pit“ latríny, které riziko přenosu značně snižují, jsou levnější než VIP latríny, jámy je možné po 6 měsících bezpečně vyprazdňovat a technologie jejich konstrukce je finančně i technicky v mezích místních možností.

Prohlídka údajně postavených 12 umývárén se přes opakované úsilí nepodařila. Písemná evidence (předávací protokoly) nebyly evaluačnímu týmu dostupné.

Výstup (J) Distribuováno min. 5000 hygienických souborů do OTP v kebelích, kde došlo ke zprovoznění vrtů a školení

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup G následovně: Distribučování hygienických souborů do OTP v kebelích a související školení

Distribuce hygienických souborů obyvatelům – zahrnujících kanistry (5400), mýdla (3400) – byla provedena dle dokumentů¹⁶ v 6 kebelích – 1st Tuka, Rokenne Teffo, Andegna Choroko a Huletegna Choroko, Qobochobare a Dino Kosa. Souběžně proběhla v roce 2011 prostřednictvím Health Centre i distribuce kondomů. Školení (prezentovaná pod výstupem K.3) se však s uvedeným výčtem kebelí neshodují, rovněž podle zprávy ZÚ z února 2011 byly hygienické soubory a školení poskytnuto obyvatelům kebele Habebo Ferena, která dle všeho ani nepatří mezi etiopskou stranou schválených 9 kebelí české intervence, a to bez předchozí konzultace AHO.

Ohledně distribuce hygienických souborů, jejich složení a provedených školení evaluační tým nezískal konzistentní informace. Je zřejmé, že tento výstup nelze považovat za koncepčně zdařilý, přičemž jeho realizace byla zřejmě částečně zkomplikována i postojem AHO.

Účastníci skupinové diskuze v Rokenne Teffo sdělili, že každý dostal 1 mýdlo, 2 kanistry a tekutinu na dezinfekci vody, kterou použili a (již znovu nekoupili). Účel a souvislost s cíli projektu není zřejmá.

Cíl 3: (zrevidovaný) Zvýšené povědomí obyvatel ASW o významu hygieny

Výstup (K) Školení a osvěta místních obyvatel obou zájmových okresů

Výstup je v roce 2012 změněn a uveden jako výstup H následovně: Školení a osvěta místních obyvatel obou zájmových okresů

V průběhu implementace projektu byly realizátorem provedeny nebo zajištěny školení, workshopy a osvětová činnost pro různé úrovně pracovníků státní správy, místní obyvatele a jejich zástupce, komunitní facilitátory. Školení WASHCOs byla zajišťována ve spolupráci s ČvT.

V roční zprávě 2011 je přidán nový výstup L – Dodávka měřicí sady pro technickou analýzu vrtaných studní včetně zaškolení obsluhy a transferu know-how.

Ten je pak v roce 2012 částečně transformován do nového výstupu E - Workshop na realizaci čerpacích a kamerových zkoušek.

V rámci projektu byla předána BWM&E měřicí zařízení pro získávání dat z hydrogeologických objektů – televizní kamera pro prohlídky vrtů vč. zdroje energie a přístroj na měření hladiny podzemní vody, resp. hloubky vrtů.

¹⁶ Roční zprávy realizátora

Předání know-how místním expertům proběhlo v rámci školení a workshopů a řady terénních měření. Vyškolení a certifikováni byli 3 pracovníci BWM&E. Na závěr projektu byl proveden závěrečný workshop (Výstup E z roku 2012).

Z hlediska problematiky vysokého počtu nefunkčních vrtů (z 40 vrtů je podle údajů OWM&E pouze 28 funkčních), které jsou často jediným zdrojem pitné vody, vysoké ekonomické náročnosti při jejich nahrazování novými vrty a přínosům informací, které jsou výstupem kamerálních zkoušek pro rozhodování o možné/účelné rehabilitaci nefunkčních vrtů je tento nově přiřazený výstup hodnocen jednoznačně pozitivně.

*V roce 2012 je uveden **výstup B** následovně: **Realizace fyzických a biologických protierozních opatření***

Práce byly vykonávány obyvateli komunit, celkem bylo zapojeno 414 lidí, poměr placené práce:práci zdarma byl 70:30, což je typický poměr v této oblasti. Byly budovány technické protierozní opatření, přímým výsevem rychle rostoucích dřevin byly stabilizovány hráze zasakovacích rybníčků a erozní rýhy v blízkosti jiných protierozních opatření.

5.2.2. Vhodnost přístupu a technických řešení

Protierozní opatření

Přístup projektu byl založen na filozofii rozvoje „školení na demonstračních pilotních objektech“, při kterých se komunitě prakticky ukazuje teoretická myšlenka. Výběr technologií byl definován experty, účast při realizaci pilotních opatření byla zajištěna platbami za námezdnou práci, což zajistilo jejich relativně rychlou realizaci. Projekt předpokládal, že pozitivní výstupy budou dostatečnou motivací k jejich ochraně, údržbě a případné replikaci. V případě evaluovaného projektu byl tento přístup v rozporu s praxí předcházejícího projektu založeného na principu motivace a interaktivní participace s nadějí na následnou self-mobilizaci. Podle zkušeností evaluačního týmu přístup založený na finanční motivaci („cash-for work“) většinou nevede k dlouhodobé udržitelnosti protierozních opatření. Hlavní motivace námezdní práce je výdělek a protierozní opatření jsou k němu prostředkem. Tento přístup by mohl vést k udržitelným výsledkům za předpokladu dostatečné jistoty dlouhodobého financování protierozních aktivit doplněných profesionální a systematickou osvětou a přímým ekonomickým prospěchem z výsledků pro dotčené obyvatele. Tento předpoklad však naplněn není.

Evaluační tým považuje přístup založený na administrativním vymezení projektových území oproti integrovaným opatřením v rámci povodí za neefektivní. Změna tohoto přístupu byla mimo možnosti realizátora (externí faktor).

Technologie používané pro technické struktury byly shledány jako vhodné pro místní podmínky. Realizovaná opatření - zasakovací rybníčky, různé typy teras, příkopy na zadržení vody se sadební jamkou (improved pits), zemní kruhové přehrádky, dřevo-kamenné hráze v erozních rýhách jsou efektivní za předpokladu, že (i) jejich technické provedení odpovídá požadovaným standardům, (ii) jsou v rámci odtokové oblasti koncepčně dobře uspořádány (iii) a vhodně lokalizovány. Práce byly vykonávány místními obyvateli, kteří mají nedostatečné technické znalosti a většinou jen omezenou motivaci provádět kvalitní práci na území, které jim nepatří; pracují pro mzdu. Realizace komplexních protierozních opatření v měřítku a časovém rámci, v jakém byly vybudovány projektem, vyžaduje finanční prostředky na mzdy, kvalifikovaný stálý dozor, odborné vyhodnocení zájmového území, včetně návrhu koncepce realizace opatření a typů těchto opatření, průběžný monitoring vlivů působících na erozi i jejich dopadů na implementovaná protierozní opatření. Platby mohou být částečně nebo úplně zredukovány při dlouhodobé osvětě a (spolu)práci s komunitami spojené s demonstrací přínosů, které v podstatě představují náhradu mzdy. Potřeba odborného technického dozoru, kontroly a kompetentního plánování je pro dosažení očekávaného efektu nezbytná.

Pilotování české technologie PATRIK, která je úspěšná například v Chile nebo v Columbi, se v AZW neprosadila z několika důvodů: kapacita zaměstnanců školky neodpovídá požadavkům technologie, která vyžaduje dodržování definovaných postupů; AZW neprojevila o tuto technologii velký zájem; dovoz Hobry (a jiných materiálů a zařízení) ze zahraničí/ ČR je komplikovaný, SNNPR nemá devizové prostředky. Z druhů pěstovaných ve školce se Hobra ukázala vhodná pouze pro některé druhy (např. akácie) a vyžaduje další prostředky (hnojení na list).

Zásobování vodou a sanitace

Vzhledem k hydrogeologickým a hydrologickým podmínkám ASW jsou hydrogeologické vrty jednoznačně vhodnou technologií pro dosažení dostatečného množství pitné vody. Rehabilitace vrtů jsou většinou ekonomicky účelnější alternativou k realizaci nových vrtů, základní podmínkou technicky i ekonomicky úspěšné rehabilitace je dostatečná znalost technického stavu objektů a údajů o kvalitativních a kvantitativních ukazatelích jímaných vod. Znalosti o technickém stavu nefunkčních vrtů byly projektem částečně, i za pomoci kamerálních měření, před jejich rehabilitací získány.

Z hlediska ekonomiky provozu a spolehlivosti dodávek vody není v současných podmínkách (stupeň elektrifikace a nespolehlivost dodávek proudu) možné jednoznačně určit vhodnější zdroj energie. Nevýhodou

generátorů jsou větší náklady (pohonné hmoty a jejich doprava, opravy) při vyšší spolehlivosti dodávky, u dodávek energie z distribuční sítě je pak nižší cena negativně vyvážená menší spolehlivostí.

Záchytné systémy dešťové vody jsou vhodným doplňkovým zdrojem časově omezeného zásobování vodou.

„Single pit latrines“ podporované projektem neshledáváme dlouhodobým řešením pro snížení fecal-oral infekcí, pokud nejsou konstrukčně dobře vybudované a není spolehlivě zajištěna jejich údržba a čištění.

5.2.3. Jaké faktory napomohly dosažení výstupů a cílů (výsledků) projektu, co jejich dosažení naopak bránilo a jak byly tyto bariéry překonány?

Výčet se omezuje na faktory, které evaluační tým považuje za zásadní.

Protierozní opatření

Znalost místního prostředí (zapojení místního experta), technická kompetence realizátora, vhodný výběr technologií, jejich pilotování a testování, zapojení místních odborníků (Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources), podpora regionálních úřadů včetně projektu MERET, zkušenosti komunity i některých úředníků z předcházejícího projektu a tímto projektem vybudované předpoklady ve formě zvýšení organizace a povědomí komunit v oblasti intervencí, by-laws nebo dobrovolné hlídání CA, spolupráce místního experta s experty předcházejícího projektu, kteří v oblasti nadále pracovali – to vše přispělo k dosažení výstupů a cílů projektu.

Administrativně-byrokratické obtíže v prvním roce realizace, zpoždění způsobená procedurami, krátkodobé pobyty a slabá kontinuita přítomnosti českých expertů, nedostatečné propojení externích expertů v ČR a nedostatek dopravních prostředků (překonáno zapůjčením aut z projektu MERET) měly vliv negativní stejně jako návaznosti technologií (proces předání projektu ČvT MENDELU byl několika zúčastněnými stranami popsán jako komplikovaný). Problém pro místního experta/koordinátora a partnery byla také skutečnost, že projektová dokumentace byla pouze v českém jazyce, dalším byl nedostatek (kvalitních) semen; MENDELU kupoval relativně kvalitní semena od *Forestry Research Institute*, který jich nemá dostatek na pokrytí zvyšující se poptávky.

Dovozy materiálu z ČR projekt brzdily; délka realizace projektu byla příliš krátká vzhledem k času potřebnému k přípravným aktivitám a k zavedení nových technologií.

Zásobování vodou a sanitace

Pokus o integrovaný přístup k WASH, flexibilita ČRA v přizpůsobení projektu aktuálním potřebám napomohly zvýšit relevanci a vstřícnost k prioritám partnerů (technické vybavení pro prohlídku a měření vrtů místo záchytných systémů vody). Úzká spolupráce s ČvT na zvýšení manažerského potenciálu WASHCOs.

Počáteční potíže s (bezcelním) dovozem čerpadla, zdlouhavé procedury ELPA s připojením transformátoru VN/NN a vysoká fluktuace zaměstnanců v partnerských institucích a s tím spojené změny priorit partnerů a nepředvídatelné požadavky dosažení výstupů a cílů naopak bránily.

5.3. EFEKTIVITA / HOSPODÁRNOST

5.3.1. Mohlo být dosaženo stejných výstupů levněji?

Součástí nabídky realizátora byl rozpočet v strukturovaném členění požadovaném zadavatelem v žádosti o podporu v rámci dotačního titulu, tj. v členění dle položek a let realizace projektu.

Celkové náklady na projekt byly v nabídce předpokládány ve výši 12 412 000.-Kč¹⁷, z toho žádost o dotaci ve výši 11 600 000.-Kč¹⁶ a vlastní zdroje financování 812 000.-Kč.

V průběhu realizace byly v rámci programu ZRS ČR formou Rozhodnutí, vydávaných podle zákona č.218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech v platném znění a podle zákona č. 151/2010 Sb., poskytovány dotace ze státního rozpočtu ČR na příslušný kalendářní rok. Jejich výše činila 3 123 000.-Kč v roce 2010, 5 322 000.-Kč¹⁸ v roce 2011 a 4 200 000.-Kč v roce 2012, tedy celkem 12 645 000.-Kč. Současně docházelo i k upřesňování výše hodnoty vlastních prostředků realizátora, které poklesly o 69 000.-Kč na 743 000.-Kč.

Celkové plánované plnění prostředků upřesňované v jednotlivých letech¹⁹ ZRS ČR bylo ve výši 12 630 000.-Kč, při zachování hodnoty vlastních prostředků realizátora (743 000.-Kč).

¹⁷ Hodnoty jsou o 10 000Kč vyšší než součet dílčích nákladů mzdových, materiálových, nemateriálových,...

¹⁸ Původní hodnota 4 200 000.-Kč byla v průběhu roku navýšena o 1 122 000.-Kč na posílení rozpočtového řádku 5.2, jehož se stal součástí doplněný výstup L.

¹⁹ Podle dokumentů Mendelovy univerzity Brno

Skutečné celkové plnění prostředků¹⁸ ZRS ČR za období realizace projektu bylo 12 635 034,15Kč a hodnota vlastních prostředků realizátora byla shodná s plánem.

Rozdíl mezi celkovými alokovanými prostředky (formou Rozhodnutí), plánovaným a skutečným plněním je způsoben navýšením projektu o 5034,15Kč z důvodu kurzových zisků v roce 2012, redukováným o hodnotu 15 000.-Kč vzniklou zřejmě v důsledku chyby ve finanční zprávě o čerpání rozpočtu projektu ZRS ČR v roce 2012, kde součet nákladů rozpočtových položek plánovaných z prostředků ZRS odpovídá 4 185 000.-Kč, skutečným pak 4 190 034,15Kč.

V průběhu projektu byly celkově posíleny prostředky ZRS ČR při současném mírném oslabení výše hodnoty vlastních prostředků realizátora.

Finanční podklady realizátora obsažené ve zprávách a Projektovém dokumentu lze považovat za méně přehledné (např. ne vždy jsou uváděny celkové součty) s dílčími chybami.

S ohledem na celkový rozsah projektu lze cenu projektu z prostředků ZRS ČR považovat za adekvátní dosaženým výstupům. Výše dílčích rozpočtových položek odpovídají, jednotkové ceny jednotlivých položek jsou cenami obvyklými na trhu u zakázek obdobného charakteru a náročnosti. Z hlediska hospodárnosti však byly některé aktivity – např. realizace 3D modelu, distribuce hygienických souborů a zachytých systémů dešťových vod diskutabilní.

Úpravy rozpočtových položek probíhaly v souladu s legislativními požadavky.

Pro bližší posouzení finančních nároků na realizaci výstupů projektu byl evaluačním týmem vytvořen zjednodušený model pro přibližný odhad nákladů na produkci jedné sazenice vybraných druhů. Zahrnuty jsou přímé i nepřímé náklady včetně odpisů, nákladů na práce, které se nadají přímo přičíst jednomu z druhů uvedených v tabulce, a nákladů na materiály. Nepřímé náklady byly přiděleny proporciálně podle procenta pěstovaného druhu (základ – 100% - byly všechny pěstované druhy). Kalkulace zahrnuje odhad rozdílu mezi zasazeným množstvím a počtem sazenic “at the nursery gate” – hotových k přepravě a výsadbě v oblastech pro zalesňování. Většina, ale ne všechny náklady byly uvedeny v cenách roku 2012.

Model byl připraven a druhy vybrány v úzké spolupráci s Ethiopian Forestry Research Center, ČvT a MENDELU. Kalkulace pro projekt “Protierozní opatření v okolí jezera Awassa” byly provedeny ČvT, kalkulace pro projekt “Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie” byly dokončeny evaluačním týmem na základě informací a kalkulací přímých a nepřímých nákladů poskytnutých MENDELU; za případné chyby v konečné kalkulaci nese zodpovědnost evaluační tým. Dále byly zpracovány a poskytnuty údaje Forestry Research Centre. Podle informací Forestry Research Center a realizátorů je to první pokus o určení nákladů spojených s výsadbami; Forestry Research Center považuje takové kalkule za relevantní a projevilo o výsledky zájem. Případnými budoucími projekty by však mohl být tento model dále rozvinut a používán k posouzení efektivity produkce sazenic.

Na základě tří kalkulací byly i přes určité nekonzistentnosti v cenách vstupů vyvozeny dílčí závěry:

- Moringa stenopetala je sazenice s nejnižší cenovou náročností v rámci produkováných sazenic v případě všech pěstitelů, pohybující se v úrovni 0,6-1,3 ETB; to je dáno zejména velmi nízkou úmrtností (10-16%), která snese srovnání jen s úmrtností Acacia saligna v případě FRC.
- Produkce sazenice Acacia albida byla v případě projektu ČvT cenově náročná, a to v důsledku velmi vysoké úmrtnosti (84%) ovlivněné nekvalitním osivem; u ostatních kalkulací se jedná o průměrně cenově náročný druh.
- Sazenice Manga měly v případě projektu MENDELU výrazně vyšší náklady než sazenice ostatních druhů, neboť na podnože vypěstované z místních semen byly roubovány rouby kvalitní velkoplodé odrůdy manga z oblasti Arba Minch.
- Sazenice Cordia Africana se řadí v případě projektu MENDELU a dle informací FRC k cenově náročnějším druhům, opět významně ovlivňovaným úmrtností; v případě projektu ČvT se pak zejména v důsledku úmrtnosti pod hranicí 40% řadí mezi méně nákladné druhy.
- použití Hobry (projekt MENDELU) nepřinesl u hodnocených druhů z hlediska ceny ani úmrtnosti výsledky, které by jednoznačně prokazovaly výhodnost použitého pěstebního přístupu oproti standardním postupům; v případě Acacia saligna vykazuje projekt ČvT nižší cenu (i úmrtnost); v případě Gravilia robusta je pak cena za sazenici nejnižší, při úmrtnosti 41%, u ostatních pěstitelů je cena cca o 25% vyšší při úmrtnosti 66 resp. 22%. V případě Azadirachta indica pak cena i úmrtnost přesahuje data poskytnutá ČvT o cca 75%.

Modelové náklady na produkci sazenic vybraných druhů

Druh	Projekt "Protierozní opatření v okolí jezera Awassa"	Projekt "Trvale udržitelné hospodaření s půdními, lesními a vodními zdroji jako pilotní model pro rozvoj komunit jižní Etiopie"	Forestry Research Centre (FRC)
	Jednotková cena ETB, ceny roku 2012	Jednotková cena ETB, ceny roku 2012	Jednotková cena ETB, ceny roku 2012
Gravilia robusta *)	1,972	1,443	1,864
Acacia albida (Faidherbia albida)	4,115	1,769	1,959
Moringa stenopetala	0,784	0,598	1,304
Azadirachta indica *)	0,905	1,588	-
Mango (Magnifera indica)	1,751	22,891	-
Leucaena leucocephala	1,115	-	1,925
Cordia africana (Wanza)	1,113	6,595	2,226
Acacia saligna *)	0,844	1,121	-

*) MENDELU používal pro pěstování sazenic HOBURU

Položka na zakoupení semen byla ve srovnání s jinými náklady relativně nízká, ale jejich nízká klíčivost náklady na produkci sazenic ovlivnila. Posudek MZe (období 2008) upozorňuje na možnost zlepšit klíčivost semen jejich správným uskladněním; realizátor by měl požadovat od prodejce potvrzení o klíčivosti. Podobné doporučení se opakuje v Posudku za rok 2009, který klade důraz na předosevní přípravu osiva, získání informací o jeho jakosti, testování a správné skladování. Podle zkušenosti členů evaluačního týmu je získání platných certifikátů na místním trhu prakticky nemožné. Překupníci sami nejsou ve většině případů odborníky a nejsou schopni doložit způsob skladování semen před jejich prodejem. Oproti tomu testování klíčivosti semen před osemem je možné a poskytlo by informace o množství semen potřebných k vypěstování daného množství určitého druhu.

Dílčím závěrem z výše uvedeného modelového hodnocení (podrobně viz příloha I) je (i) cenová srovnatelnost nákladů jednotlivých producentů semenáčků, (ii) přiměřenost finančních nákladů na produkci semenáčků a (iii) informace o úrovni cenové náročnosti v případě použití nadstandardních pěstebních technologií (roubování).

5.3.2. Bylo dosaženo plánovaných výstupů v souladu s časovým plánem projektu?

Projektový dokument obsahuje v Příloze č.7 časový harmonogram aktivit a výstupů projektu, kde je uveden časový rámec, během kterého budou výstupy tvořeny, místo obvyklého data, ke kterému budou vytvořené. Realizátor ve svých zprávách nepoužívá jednotné označení výstupů a aktivit, což dále ztěžuje vyhodnocení časové efektivity. Vyhodnocení časové efektivity se proto opíralo o Přílohu 4 k Projektovému dokumentu – Tabulka výstupu a Aktivit (rok 2010 a dále) a o informace z projektových zpráv.

Protierozní opatření

- Výstup (A) Časový rámec: 2010 Studie byla zpracována v prosinci 2010.
- Výstup (B) Časový rámec: 2011. Výstup byl realizován v roce 2011.
- Výstup (C) Časový rámec pro dosažení výstupu: 2011-2012. Výstup byl dosažen v časovém rámci.

Zásobování vodou a sanitace

- Výstup (D) Časový rámec: 3 měsíce (2010). V daném časovém období realizován.
- Výstup (E) Časový rámec: 4 měsíce (2010). V daném časovém období realizován částečně*.
- Výstup (F) Časový rámec: 2010-2012. Dosažen v daném časovém rámci.
- Výstup (G) Časový rámec: 2011-2012. V daném období realizován.
- Výstup (H) Časový rámec: 2010-2012. V daném časovém období realizován částečně*.
- Výstup (I) Časový rámec: 2011-2012. V daném časovém období realizován částečně.
- Výstup (J) Časový rámec: 2010-2012. Výstup byl dosažen v časovém rámci, částečně v jiném území
- Výstup (K) Časový rámec: období trvání projektu. Obecná definice výstupu neumožňuje realizaci ověřit

* Výstup nebylo smysluplné naplnit v plné míře (E) resp. byl se souhlasem ČRA modifikován.

V případě doplněných či pozměněných výstupů (L ad.) a aktivit již realizátor žádná data nepřihodil, jejich časovou efektivity tedy nelze ověřit.

5.3.3. Jak byl projekt řízen a monitorován od plánování, přes realizaci a předání místním subjektům?

ZÚ projekt aktivně monitoroval a zpracovával detailní monitorovací zprávy, jakož i komentáře a připomínky ke každé zprávě projektu. Dle sdělení ZÚ nebyli o aktivitách realizátora protierozní části projektu dostatečně informováni, realizátor s nimi nekomunikoval a jeho pobyt v Etiopii nebyl, navzdory opakovaným žádostem, ZÚ předem sdělen. Součinnost realizátora při monitorovací misi ZÚ musela být „vydobyta“ až po opakovaném apelu na realizátora. Podle sdělení realizátora by projektu přispěla přímá komunikace ze strany ZÚ.

O aktivitách projektu týkajícího se zásobování vodou a sanitace byli naopak poměrně dobře informováni, především elektronicky a také formou jednání projektového týmu na ZÚ při každé cestě do Etiopie. Obdobně probíhala spolupráce s partnery této části projektu (především BWM&E), kteří byli příležitostně informováni o průběhu projektu²⁰.

ČRA se podílela na formulaci projektu, projekt monitorovala a je detailně obeznámena s jeho průběhem z projektových zpráv, monitorovací návštěvy a z pravidelných vyjádření ZÚ.

Oficiálními partnery projektu byli BoFED, BoARD, BWM&E a Wondo Genet College.

Protierozní opatření

BoARD se zúčastnil výběru technologie, plánování intervencí, dostával zprávy z projektu, navštívil projektové oblasti, byl v pravidelném kontaktu s členy realizačního týmu a poskytl realizátorovi v rámci monitoringu zpětnou vazbu. BoFED, který podepsal s realizátorem *Memorandum of Agreement*, byl obeznámen s rozpočtem projektu, ale o jeho čerpání podle informací vedoucího Planning Section již informován nebyl. Nelze však vyloučit, že se jedná o nedorozumění ve vnitřní komunikaci. Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources s projektem úzce spolupracovala a podávala komentáře k jeho realizaci. Jednou z připomínek byl důraz na účast místních komunit.

MERET byl s projektem dobře obeznámen a úzce s ním spolupracoval. DARD byl rovněž s projektem dobře obeznámen.

AZW projekt po počátečních nedorozuměních plně podporoval. Projektová území byla upřesněna ve spolupráci s MENDELU. Experti WARDO, DA a CF se aktivně podíleli na aktivitách v terénu. Expert v oboru lesnictví a manažer školky monitorovali vývoj ve školce, WARDO poukazyval mj. na její nedostatečně využití kapacity.

Zásobování vodou a sanitace

BWM&E byl s projektem detailně obeznámen, úzce s ním spolupracoval a delegoval 4 experty (counterparts) na spolupráci. Priority pro rehabilitace vrtů byly rozhodnuty společně s realizátorem a s Alaba OWM&E, která se aktivně podílela na realizaci a také na výběru lokalit pro střešní zachytň systémy srážkových vod. Výstupy projektu byly předány OWM&E.

Woreda Health Office, Coordinator of Disease Prevention and Health Promotion připravil společně s MENDELU návrh plánu na školení a monitorovali realizaci (podle poskytnutých údajů každých 8 měsíců).

5.3.4. Jak byl projekt finančně monitorován?

ČRA monitorovala projekt po finanční stránce a schvalovala dílčí přesuny v rozpočtu projektu. Kontrola správnosti vynaložených příspěvků na realizaci projektu ZRS v gesci ČRA, byla v jednotlivých letech realizace projektu provedená ověřovatelem ing. Krymlákem, konstatovala mj. soulad vynaložených finančních prostředků v souladu s PD.

BoFED byl s ohledem na podpis *Memorandum of Agreement* obeznámen s rozpočtem projektu, ale o jeho průběhu a průběžných výdajích podle informací vedoucího Planning Section nebyl informován. DoFED Sidama Zone o projektu neměl žádné informace.

Woreda Finance Office, AZW měla finanční zprávy a podílela se na evaluacích projektu.

5.3.5. Jak vhodně byla zformulována a jak byla využívána matice logického rámce?

Projekt obsahuje dvě části s rozdílným sektorovým a geografickým zaměřením. Podle názoru evaluátorů měly být zformulovány dvě matice, každá s odpovídajícím záměrem, což by umožnilo systematické vyhodnocení dopadů. Detailní komentář je obsažen v kapitole 3.2 *Logická stavba projektu*. V průběhu realizace došlo k částečným změnám ve výstupech a aktivitách obou částí.

²⁰ Vyjádření zastupitelského úřadu k realizaci projektu ZRS ČR, za období leden – červen (září) 2012

V souladu s Metodikou projektového cyklu dvoustranných projektů ZRS ČR jsou při zahájení projektu ověřovány podmínky jeho realizace a eventuálně může dojít k úpravě projektu v závislosti na případných změnách podmínek což implicitně zahrnuje i úpravu matice logického rámce. Matice evaluovaného projektu nebyla zrevidována; změny ve stavbě projektu nejsou koherentně evidovány. Revize matice logického rámce včetně indikátoru a časového harmonogramu na počátku projektu by napomohla monitoringu a řízení průběhu a celkového vývoje projektu i jeho evaluovatelnosti. Tato revize mohla být provedena pod odborným vedením ČRA.

5.4. UDRŽITELNOST

5.4.1. Do jaké míry pokračují aktivity a pozitivní přínosy projektu po jeho ukončení?

Protierozní opatření

Vzhledem k překrývajícím aktivitám předcházejícího projektu lze pokračování aktivit a přínosů evaluovaného projektu pouze obtížně stanovit.

Rozsah protierozních opatření nelze v časovém rámci mise a rozsahu prací i jejich identifikovatelnosti v terénu přesně ověřit. Evaluační tým zaznamenal, že na komunálním území dochází k postupnému scelování erozí postižené půdy, protierozní valy jsou více méně nepoškozené. Protierozní dřevokamenné hrázky (check dams) použité jednak v erozních korytech, ale převážně na výsadbových plochách jsou poškozené jenom částečně, což se dá přičítat vlivům dešťů, ale i lidskému faktoru. Regenerace porostu v uzavřených oblastech je zřejmá, CA jsou nadále pod dozorem 7 strážců přidělených administrací kebelí. Pokračování protierozních aktivit však zaznamenáno nebylo, s výjimkou ojedinělých jednoduchých struktur zhotovených zemědělci na „soukromých“ pozemcích. Zemědělci podle informací manažera školky neprojevují zájem o výsadbu sazenic, protože za ní nejsou placeni (MENDELU hradil cca 70% nákladů).

Lesní školka nadále funguje, ale pouze v omezeném rozsahu. Příčinami jsou: slabý management; nedostatek financí; nedostatečná údržba zavodňovacího systému, který je jenom částečně funkční; platby námezdním pracovníkům jsou zpožděné; vstupy (semena, lesní půda, písek, polybags, kompost) byly dodány se zpožděním; kontakt s Forestry Research Institut byl po ukončení projektu MENDELU přerušen; současná poptávka upřednostňuje rychle rostoucí druhy; dochází k opoždění výsadby.

V době evaluační mise byly všechny sazenice ještě ve školce a podle sdělení manažera školky nebude reálné opožděně vysazené sazenice (v důsledku pozdní dodávky semen) distribuovat v červenci k výsadbě v terénu, což může mít za následek i podstatné znehodnocení výsledků. Zbýlý substrát Hobra není ve školce v současnosti ve větší míře využíván.

Postupy řízení udržitelného rozvoje přírodních zdrojů zavedené ČvT a podporované MENDELU nadále fungují. Místní struktura může být dále podporována a sloužit k dalšímu zvýšení povědomí a k reaktivaci a replikaci zavedených opatření. Povědomí, pochopení a zájem místních obyvatel na podpoře protierozních opatření přetrvává, ale je u většiny nadále spojen s očekáváním plateb.

Příkladem daným zavedením nových technologií a předáním know-how v rámci školení a workshopu projekt přispěl ke zvýšení znalostí a informovaností, které jsou vysoce ceněny místními úřady i komunitami, a je pravděpodobné, že budou využívány.

Zásobování vodou a sanitace

Rehabilitace 3 vybraných vrtů a byla provedena odborně a kvalitně, napojení na distribuční místa bylo realizováno a za předpokladu jejich pravidelné a správné údržby by mohla být jejich udržitelnost přiměřená. Tento předpoklad však naplněn není. Vrtů jsou pod správou WASHCOs – výboru složených z mužů a žen zvolených komunitou. WASHCOs nejsou registrované jako právní osoby, jejich finanční, technické a organizační kapacity na udržitelnost vrtů zatím nestačí. Environmentální udržitelnost byla také shledána nedostačující. Domácí zvířata nemají plně zamezen přístup do blízkosti distribučních míst (Rokenne Teffo), pod tekoucím rezervoárem (1stTuka) stojící voda zvyšuje riziko malárie, která je v oblasti endemická.

Základ pro kalkulaci tarifů není jasný – u systémů připojených na elektrickou síť je cena 0,25 ETB za kanystr (25 l), v případě připojení na naftový generátor 0,50 ETB/kanystr. Podle předběžných kalkulací PIN²¹ pokrývají prostředky vybrané WASHCOs plat operátora a náklady na běžnou údržbu, na větší opravy včetně výměny čerpadel, generátoru již nestačí. Woreda a regionální úřady nemají na tyto výlohy dostatečný rozpočet čímž je limitována také technická podpora woredy.

Ke zvýšení udržitelnosti systému je potřebné zajistit především finanční zdroje, jejichž předpokladem je reálná kalkulace nákladů na výrobu (dodávku vody) včetně ztrát, odpisů, inflace a rezervního fondu. Na základě této

²¹ Člověk v tísní realizuje v ASW projekt „Dlouhodobý přístup k vodě v okrese Alaba“, 2011-2013

kalkulace a průzkumu platební schopnosti domácností by bylo možné kalkulovat tarify a případně dotace z okresního a regionálního rozpočtu. Zavedení monitoringu výběrů poplatků, opatření vedoucích k jejich plnému výběru a písemné dohody s místními úřady o výši a platbě případných dotací (před rehabilitací) by pomohly zvýšit finanční udržitelnost. Zároveň je nutné pokračovat ve zvýšení uvědomnění o důležitosti preventivní údržby a průběžných drobných oprav, které je v místních komunitách stále velmi nízké. Navýšení technických kapacit, organizační stability (včetně legalizace) a efektivity WASHCOs dále přispějí ke zvýšení pravděpodobnosti udržitelnosti systému. Při výběru poplatků hraje mj. roli sezónnost: lidé (ženy a děti, které jsou za vodu zodpovědné) dávají všeobecně přednost blízkým (a levným) zdrojům, což jsou v období dešťů vzniklé bezodtoké deprese s velmi nekvalitní/závadnou vodou. Eliminace užívání nekvalitních zdrojů může představovat zdravotní osvěta (která má podle zkušeností evaluátorů relativně malý dopad) nebo např. výběr dvojnásobných poplatků v období sucha umožňující poskytování vody zadarmo v období dešťů.

Evaluační tým se shoduje s přístupem k zvýšení udržitelného dostupu k pitné vodě, který upřednostňuje zlepšení managementu zdrojů před (opakovanými) investicemi.

Kvalita konstrukce záchytných systémů srážkových vod byla shledána jako spíše nízká, což dokladuje i nefunkčnost systému instalovaného na Health Post v Hamatě, který byl předán v březnu roku 2012, ale prakticky již nebyl zprovozněn v důsledku rozbitého výpustního kohoutu. Health Post kupuje potřebnou vodu neurčité kvality od místních překupníků za 10 ETB/kanystr (cca 20 násobek ceny vody z vrtů), Zeina Anaji, Health Extension worker, která v centru pracuje doufá, že problém bude brzy vyřešen. Systém je v majetku OWM&E, který o problému ví, ale zatím (již více než rok) ho neřeší a uvádí důvody: priorita udržovat v provozu systémy, které slouží většímu počtu obyvatel a čekání na období dešťů (tedy „funkční“ období systému).

Přínos sanitárních zařízení (latrín) je omezený pouze na dočasné zmenšení fekálního znečištění a tým shledal udržitelnost latrín jako nízkou. U veřejných latrín (všechny jsou v jednomístném provedení, „single pit“) není zajištěné vyprazdňování jámy ani údržba/čištění vnitřních částí latríny. Kvalita stavby je nízká. Lze očekávat, že po naplnění jámy (při pravidelném užívání do jednoho roku) přestane být latrína používána a posléze se neudržovaná konstrukce rozpadne. Financování ze strany okresního úřadu zdravotnictví nebylo zajištěno a je považováno za nepravděpodobné.

Podle údajů obyvatel ze dvou komunit lidé používali z obdržených hygienických sad kapalnou dezinfekci vody, po vypotřeby novou nekupovali. Získané kanystry využívají.

5.4.2. Jaká je pravděpodobnost, že pozitivní dopady projektu budou zachovány na určité úrovni po přiměřeně dlouhé období po ukončení financování a další podpory ze strany donora?

Lze očekávat, že pozitivní dopady budou pokračovat a protierozní opatření budou alespoň částečně zachována, obzvláště tam, kde z nich má komunita přímý benefit. Během času se ale může momentum vytvořené projekty vytratit a docházet k postupným ztrátám ve formě zásahů do uzavřených oblastí (pasení dobytka, kácení dřeva) a v důsledku vlivů počasí. Strážci očekávají pravidelné platy.

Práce na protierozních opatřeních ustaly. Projekt neměl výstupovou strategii (*phasing out strategy*) ani předávací plán. Následně na monitorovací návštěvu ČRA v dubnu 2012 bylo realizátorovi doporučeno, aby se pokusil začlenit projektové terénní a výsadbové práce do systému komunitních prací organizovaných místní samosprávou nebo do vládního programu PSNP. Realizátor hradil 70% výdajů za veškeré výkopové i výsadbové práce až do ukončení projektu²², na jejich pokračování a replikaci však nemají místní úřady ani finance ani kapacity pro pokračování intenzivní práce s komunitou.

Udržitelný systém, který by zajistil alespoň částečné budoucí fungování školky, nebyl nastaven. Lesní školka, dnes opět ve vlastnictví woredy, je očividně v úpadku. Woreda nepodporuje alternativu prodeje sazenic a obyvatelé nemají na výsadbě zájem, obzvláště na komunitních územích s nejistým vlastnictvím produktů. BoARD informoval evaluační tým, že se pokouší zajistit prostředky na další financování školky z projektu Rift Valley Lakes Basin Integrated Watershed Management Fund, aby se bylo možné navázat na aktivity ZRS ČR.

Zásobování vodou a sanitace

Pro zachování pozitivních dopadů je v případě rehabilitovaných vrtů nutné zajistit především financování jejich provozu, údržby a oprav a zvýšit organizační kapacitu WASHCOs. Náklady na provoz vrtů nejsou kalkulovány, vztah mezi platbami a náklady není bilancován. WASHCOs nejsou, po letech pokusů a intervencí různých donorů a NGOs dosud legalizované.

Udržitelnost latrín považujeme za nízkou. Mechanismus na jejich úklid a údržbu neexistuje, kvalita konstrukcí je nízká. Je pravděpodobné, že po naplnění budou opuštěny a již neprovozovány.

²² Monitorovací zpráva ZÚ z návštěvy projektu: 3.10. a 4.10.2012

5.5. DOPADY

5.5.1. Jaké změny nastaly po ukončení projektu a jaký byl jejich pravděpodobný důvod?

Protierozní opatření

Záměrem projektu bylo přispět k ochraně půdních a vodních zdrojů v jižní Etiopii. Oddělit dopady evaluovaného a předcházejícího projektu realizovaného ČVT v letech 2008 - 2010 je velmi obtížné, nejen pro evaluační tým, ale i pro beneficiáře. Níže uvedené dopady se často vztahují na oba projekty.

Rozsáhlá protierozní opatření, částečně navazující a podporující opatření zavedená předchozím projektem ve stejném projektovém území, byla vykonána ve spolupráci s regionálními a místními partnery a za přispění komunity, jejíž obyvatelé byli placeni dle standardů používaných mj. projektem MERET. Obyvatelé kebelů KU a LK obývajících území významně postižené erozními účinky vnímají výstupy projektu v důsledku jejich reálných přínosů pozitivně. Nicméně protierozní opatření jsou obyvateli uváděna až za hlavními prioritami – vodními zdroji, elektrifikací a silniční komunikací do oblastí. V případě obyvatel žijících a zemědělsky obhospodařujících nižší části příslušných hydrologických povodí (i na administrativně jiných územích) jsou protierozní opatření, a v jejich důsledku snížené množství naplavené organicky bohaté zeminy i vodní stavy, vnímány spíše negativně.

Z hlediska koncepce a výběrů cílových oblastí pro aplikaci protierozních opatření je jednoznačně potřebné respektovat hydrologické a nikoli administrativní hranice územních celků, se systematickým plánováním intervencí a vyhodnocením jejich dopadů.

- Významným přínosem projektu bylo další snížení odtoku srážkových vod z území a zvýšení jejich vsaku, což pravděpodobně přispělo ke snížení zanášení nižších částí povodí.
- Projekt přispěl ke snížení eroze v oblasti intervence v důsledku zvýšení půdního pokryvu, stabilizace horních částí koryt a snížení hloubky koryt odvádějících srážkovou vodu. Dopad technických opatření byl zaznamenán při prohlídce projektového území, přičemž u technik používaných oběma projekty (zábrany v korytech, rýhy, hliněné protierozní hráze) nebylo vždy možné určit, v rámci kterého projektu byly realizovány. Roční zpráva z roku 2012 uvádí, že „...Realizace fyzických opatření navázala na práce z předchozích let, jejichž praktický dopad byl znatelně vidět již před začátkem období dešťů, kdy byla pozorována mohutná dynamika sukcese bylin, trav a polokeřů v prostoru vybudovaných protierozních příkopů, teras a přehrádek.“ Pozorování spolu s informací výše potvrzují, že evaluovaný projekt k ochraně půdních zdrojů přispěl. Biodiverzita se zvýšila v důsledku zavedení nových druhů dřevin a regeneraci uzavřených území. Důležitým přínosem projektu bylo zavedení dalších nových druhů (například akácií) a jejich testování. Některé místní druhy (*Acacia Abysinica*) regenerovaly samostatně v Closure Areas. Podle informací místních obyvatel se do regenerovaných oblastí navrací i fauna (hyeny, opice, údajně dokonce i leopardi).
- Projekt také přispěl k nastavení režimu sklizně sena a ustanovení souvisejících pravidel; přístup k levné trávě na krmivo a pro konstrukci střech je pro místní obyvatele důležitým motivem k zachování CAs.

Realizátor testoval v sousední kebele Shamena Hurufa (nad projektovými oblastmi, součástí povodí) vhodnost dřevin pro volný výsev na cca 1 ha vysoce zerodované půdy. Výsledky testování, které mohou být přínosné pro následné projekty osazování, nebyly evaluátorům dostupné.

Neplánovaný, ale důležitý dopad evaluovaného a předcházejícího projektu realizovaného ČVT ve stejné cílové oblasti je dialog a srovnávání přístupů místními úřady a experty. Význam protierozních opatření a nutnost zvýšení jejich udržitelnosti byly, spolu s nedostatkem financí a alternativ přístupů pro dosažení cílů, tématem několika diskuzí, kterým byl evaluační tým přítomen.

Projekt také přispěl k vyjasnění systémového rámce a procedur pro realizátory z řad univerzit nebo komerčních subjektů; tento výsledek se nevztahuje k cílům projektu, ale bez jeho dosažení by realizace projektu byla obtížná. Memorandum of Agreement o spolupráci mezi MENDELU, BoFED, BoARD, BWM&E a Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources bylo podepsané v listopadu 2010.

Zásobování vodou a sanitace

Záměrem bylo přispět k zlepšení zdravotního stavu venkovského obyvatelstva ASW.

Propojení aktivit v oblasti zásobování vodou, sanitace a hygieny (WASH approach) pozitivní dopad projektu potenciálně posílilo. Opominutí soft komponenty při formulaci projektu ovlivnilo předávání informací, vzdělávání a osvětu týkající se sanitárních opatření a hygieny. Školící a osvětové aktivity projektu byly jednorázové, v případě správy vrtu WASHCOs bylo toto opominutí kompenzováno spoluprací s ČVT, která výbory školí

a posiluje jejich kapacity. K pokračujícímu dialogu s komunitami/beneficienty, který by WASH komponenty propojil, ale nedošlo.

Rehabilitace tří vrtů umožnila přístup k pitné vodě až 30 000 obyvatelům z 6 kebelí, kteří chodí pro pitnou vodu a přihánějí dobytek k napájení (informace OWM&E ASW). Množství uživatelů a domácích zvířat kolísá; během období dešťů je výrazně nižší (lidé používají vodu z bližších zdrojů).

Negativní dopad v oblasti, kde je endemická malárie, může mít nevyřešené odvodňování prostoru kolem odběrných míst. Problematický je také nadměrný obsah fluoridů, který se v podzemní vodě vyskytuje v nadlimitních koncentracích a jehož odstranění je finančně náročné (koncentrace fluoridů 1st Tuka 3,4-4,44 mg/l, Qobochobare 7,0mg/l, Rokenne Teffo mezi 3,4-6,55 mg/l²³). Podle standardu WHO je maximální přípustná hodnota 1,5 mg/l, podle národních standardů jsou přípustné hodnoty do 3 mg/l. Při výběru vrtů k rehabilitaci nebyla koncentrace fluoridů v podzemních vodách primárním kritériem výběru, úprava jímání vody nebyla součástí projektových prací stejně jako doporučení vhodných technologií na úpravu vody pro pití a přípravu pokrmů a pokynů kojícím matkám. Podle informací MENDELU byli partneři projektu o problematice fluoridu detailně informováni.

Stavba single pit latrines přispěla (v omezeném rozsahu) ke snížení infekcí způsobených přenosem patogenů (fecal-oral infection).

Distribuce hygienických souborů byla jednorázová a její příspěvek ke zlepšení zdravotního stavu považujeme za malý. Při školení WASHCOs se projekt soustředil především na technické aspekty; soft komponent je zajišťován WASHCOs. Dopad těchto školení bude možné lépe posoudit až po delší době (minimálně 12 měsíců po zakončení) podle toho jak se odrážejí na managementu a údržbě nově rehabilitovaných vrtů. V době návštěvy evaluačního týmu byly zaznamenány nedostatky, které však pokračující aktivity zaměřené na vybudování kapacit mohou alespoň částečně eliminovat.

Předání know-how místním expertům spočívajícího v obsluze a využívání kamery pro prohlídky vrtů a měřících zařízení, které byly pořízeny projektem a předány BWM&E, má, z hlediska problematiky vysokého počtu nefunkčních vrtů, vysoké ekonomické náročnosti při jejich nahrazování novými vrtů a získání informací pro rozhodování o možné/účelné rehabilitaci nefunkčních vrtů, potenciálně vysoký dopad. Skutečný dopad záleží na jejich využití a správné interpretaci dat.

5.5.2. Jaký dopad měl projekt na konečné příjemce a v jakém rozsahu?

Protierozní opatření

Místní komunita kladně hodnotí intervence realizátora, při rozhovorech s obyvateli LK a KU byl potvrzen užitek z vybudovaných protierozních struktur i zalesňování, zejména v podobě výrazného snížení přívalových záplav v období dešťů i jejich dopadů na majetek a pole. Obyvatelé obou kebelí ojediněle replikují aktivity realizátora a zavádějí drobná protierozní opatření a výsadby dřevin na soukromých pozemcích. Dopady zahrnují:

- V důsledku zvýšení infiltrace srážek dochází ke zvýšení vlhkosti půdy i obnově zásob podzemních vod
- Nižší ztráty zemědělské půdy v důsledku snížení odtoku vody
- Pozitivní individuální zkušenosti s protierozními opatřeními a jejich ekonomickými výhodami, např. rychle rostoucí druhy na stavbu, levná tráva na pokrytí střech, výnosy ze zpracování plodu Moringa.
- Kolektivní zkušenosti s plánováním, realizací a údržbou uzavřených území a technických opatření
- Žádná úmrtí v důsledku náhlých záplav

Jedním z negativních dopadů je očekávání platby za protierozní opatření, které je zřejmě zapříčiněno místní praxí i přístupem projektu.

Zásobování vodou a sanitace

Projekt prospěl především ženám a dětem (které jsou za nošení vody zodpovědné) zkrácením cesty a doby čekání. Jedna žena v Rokenne Teffo uvedla, že dříve jí trvala jedna cesta 1,5 hodiny a někdy musela na vodu čekat celý den. Dnes dojde k distribučnímu bodu za čtvrt hodiny a čeká v závislosti na sezóně, půl až dvě hodiny, protože se díky novým odběrným místům snížil počet odběratelů.

Projektem byl zvýšen potenciál ke zlepšení zdraví obyvatel v důsledku kombinace přístupu k pitné vodě a pit latrínám; tohoto potenciálu mohlo být využito lépe koordinovaným plánováním intervencí (voda, latríny, školení). Navýšen byl potenciál WASHCOs k údržbě a managementu rehabilitovaných vodních zdrojů (intervence realizována ČvT v rámci projektu ZRS ČR: „Dlouhodobý přístup k vodě v okrese Alaba“ 2011-2013).

²³ Etiopie – měření vrtů, zhodnocení terénních prací květen 2011, dokumentační zpráva, VHS Brno a.s., červen 2011

5.5.3. Jaký dopad měl projekt na příjemce ve woredách a v jakém rozsahu?

Protierozní opatření

Ve spolupráci s AZW Agriculture Office, Agriculture Bureau of SNNPRS a zástupcem MERET bylo realizováno několik školení určených CF, DA a pracovníkům WARDO. Školení probíhala přímo v terénu, pracovníci z MENDELU a ze jmenovaných organizací školili zúčastněné v procesech plánování a tvorby protierozních opatření v terénu, správné volbě jejich typů v různých terénních podmínkách a vysvětlovali jejich význam. Dále byli účastníci školení v technikách vedení pracovní skupiny, aktivní motivace a kontroly vykonaných prací. Dopad na možné navýšení technických a organizačních kapacit woredy negativně ovlivnila vysoká fluktuace místních zaměstnanců. Využití 3D modelu povodí při participačním plánování hospodaření s přírodními zdroji dopad nemělo - model není používán.

Projekt také školil členy místních komunit (kritéria výběru členů nebyla popsána) v udržitelném hospodaření s přírodními zdroji v CAs, včetně systému sklizně trávy, ostrahy, řešení konfliktů a plateb do komunitní pokladny. Vzhledem k tomu, že se jedná o místní obyvatele (pravděpodobně členy environmentálních komisí) je pravděpodobné, že získané know how bude používáno.

Zásobování vodou a sanitace

Zaměstnanci OWM&E a operátoři byli projektem vyškoleni v základní obsluze a jednoduchých opravách generátorů a distribučních systémů.

Údajně bylo vyškoleny sedm pracovníků Woreda Health Office, evidence však nebyla dostupná. Kvalita provedení latrín na významnější dopady školení nepoukazuje.

5.5.4. Jaký dopad měl projekt na BoARD, DARD, BWM&E a v jakém rozsahu?

Protierozní opatření

Odpovědní úředníci hodnotí přínos MENDELU k jejich informovanosti o různých moderních metodách a možnostech jejich aplikací velmi pozitivně; bylo rovněž navrženo, aby se oblast s implementovanými protierozními opatřeními stala demonstračním územím pro studenty, zemědělské terénní pracovníky i komunity.

Zásobování pitnou vodou a sanitace

BWM&E ASW označil výsledky projektu za vynikající, za obzvláště přínosné pak školení v souvislosti s poskytnutím technického zařízení pro prohlídky vrtů a jejich testování, kterých se zúčastnili tři regionální hydrogeologové. Za velmi důležitou označil také dobrou komunikaci s projektem a výměnu technických zkušeností.

5.6. PRŮŘEZOVÉ PRINCIPY ZRS ČR

5.6.1. Do jaké míry projekty přispěly k řádné (demokratické) správě věcí veřejných?

Přístup projektu k protierozním opatřením byl založen na filozofii rozvoje „školení na demonstračních pilotních objektech“, při kterých se komunitě prakticky ukazuje teoretická myšlenka.

Projekt spolupracoval s komunitními strukturami vytvořenými předcházejícím projektem, jejich posílení se omezilo na školení. Struktura ochrany (by-laws) nebyla dále rozvíjena, komunity nebyly zapojeny do plánování: technologie a lokality byly definovány projektem. Participace v realizaci pilotních opatření byla z větší části zajištěna za úplatu, komunikace s komunitami byla podle jejich informací výborná, zřejmě zásluhou místního vedoucího protierozní části projektu. V části projektu zaměřeném na sektor zásobování vodou a sanitace byl dialog s komunitami i jejich zapojení slabý.

Projekt úzce spolupracoval a komunikoval s regionálními úřady a partnery ve woredách, s projektem MERET, v části protierozní opatření také s Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources.

5.6.2. Do jaké míry projekty přispěly k dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen?

Snížení ztrát úrody v důsledku záplav nebo přístup k levnější trávě na pokryv střech přispívají rodinám – stejnou měrou ženám, dětem i mužům.

Část projektu byla zaměřena na práci se zemědělci. Velmi chudé domácnosti, které žijí v intervenční oblasti, ale nemají přístup k půdě (landless) byli rovněž zapojeni do částečně placených prací.

Přístup k pitné vodě je oceňován zejména ženami a dětmi, neboť starost o vodu je jejich tradičními povinnostmi. Díky zprovoznění jímadel podzemních vod došlo ke zlepšení přístupu k vodě a tedy i zvýšení možnosti přístupu

ke vzdělání (školní docházka dětí). Ženy jsou také zastoupeny ve WASHCOs a mají možnost spolurozhodovat o managementu rehabilitovaných vrtů.

Health Agents – zaměstnanci AHO jsou typicky ženy, jejichž hlavním úkolem je vzdělávání a osvěta na úrovni kebelí, včetně osvěty o onemocněních spojených s vodou, sanitací a hygienou. Health Agents jsou důležitými partnery projektu, který s nimi spolupracoval.

5.6.3. Do jaké míry byl projekt šetrný k životnímu prostředí a klimatu?

Projekt byl při své realizaci šetrný k životnímu prostředí i klimatu a jeho dílčí provozní dopady byly jednoznačně vyváženy výstupy projektu. Negativní dopady nebyly zaznamenány.

Cíle, výstupy a aktivity projektu byly zaměřeny, stejně jako u projektu předcházejícího, na zlepšení životního prostředí a to zejména zavedením protierozních opatření s následkem omezení degradace půdy a zvýšení ochrany biodiverzity.

Část projektu zaměřená na zlepšení zásobování obyvatelstva vodou byla v důsledku odborného přístupu k rehabilitaci jímadel podzemních vod nastavena z hlediska zachování statických zásob podzemních vod udržitelně, tj. tak aby nedocházelo k přetěžování hydrogeologických struktur.

Potenciální negativní dopad v oblasti, kde se vyskytuje endemická malárie, může mít nevyřešené odvodňování prostoru kolem odběrných míst.

5.7. JAK BYLA ZAJIŠTĚNA VIZIBILITA ZRS ČR?

Loga ZRS ČR byla používána během školení, tréninků a workshopů, jsou umístěna na oplocení u rehabilitovaných vrtů i na záchytných systémech dešťové vody, na kancelářském vybavení předaném po ukončení projektu OWM&E v ASW, i na 3D modelu projektového území (protierozní opatření). Podle informace ZÚ²⁴ však na reklamním tričku z akce „Týden sázení stromů“, kterou organizoval BoARD společně s regionálním parlamentem a za účasti realizátora, projektu SLM Ethiopia, projektu WFP MERET a African Development Bank, není žádná zmínka o ZRS ČR.

Projekt byl prezentován v závěru roku 2011 v etiopské televizi ETV1 reportáží z předávání nových měřících technologií, v prosinci 2012 byl uspořádán závěrečný workshop za účasti médií, které projekt prezentovaly ve zprávách etiopské televize ETV1. Projektu bylo uděleno ocenění „SNNPR Regional State Green Award Program – 2011, Non Governmental Organization Category, Outstanding Winner“.

Jako částečně pozitivní propagaci rozvojových projektových aktivit lze považovat vytvoření samostatné stránky realizátorem části projektu zaměřené na zásobování vodou a sanitaci na sociální síti Facebook, kde však chybí explicitní zmínka o ZRS ČR.

²⁴ Monitorovací zpráva ZÚ z návštěv projektu 3.10. a 4.10.2012

6. ZÁVĚRY EVALUACE

Závěry plynoucí z výše uvedených zjištění jsou následující:

Evaluační kritérium		Protierozní opatření	Zásobování vodou a sanitační opatření	Projekt celkově
Relevance		Vysoká	Vysoká	Vysoká
Efektivnost / Účelnost		Spíše vysoká	Spíše vysoká	Spíše vysoká
Efektivita / Hospodárnost		Spíše vysoká	Spíše nízká	Spíše vysoká
Udržitelnost		Spíše nízká	Spíše nízká	Spíše nízká
Dopady		Spíše vysoké	Spíše nízké	Spíše vysoké
Průřezová témata	Řádná správa věcí veřejných	Spíše vysoká	Spíše nízká	Spíše nízká
	Lidská práva a gender	Vysoká	Vysoká	Vysoká
	Životní prostředí a klima	Vysoká	Vysoká	Vysoká
Vizibilita ZRS ČR		Vysoká	Vysoká	Vysoká

6.1. RELEVANCE

Obě části projektu odrážely priority Národního plánu Growth and Transformation Plan (GTP) 2010/11 – 2014/15 a strategii WASH zavedenou *Ethiopian Water Resources Management Policy* v roce 2001. Rovněž byly v souladu s *Plánem zahraniční rozvojové spolupráce pro rok 2010* a *Koncepcí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017*.

Protierozní opatření byla v souladu s prioritami BoARD, DARD Sidama i AZW. Projektová oblast se navíc nachází v povodí jezera Awassa ohroženého postupným zanášením s vážnými ekologickými a ekonomickými důsledky; snížení tohoto rizika je jednou z priorit jak Federální tak místní vlády. Vnímání opatření jako relevantních ze strany místních obyvatel zůstalo omezené na lokality dotčené intervencí projektu, kromě protierozních opatření byly ceněny platby za vykonané práce. Projekt – jeho protierozní část - přímo navazoval na projekt ZRS ČR „Protierozní opatření v okolí jezera Awassa“ realizovaný v letech 2008-2010. Vzhledem k rozdílným přístupům realizátorů byla přechodná fáze delší než se předpokládalo. Projekt úzce spolupracoval a komunikoval s programem MERET, který je jedním z největších a nejvýznamnějších v daném sektoru a regionu.

BoARD vysoce cení spolupráci v podpoře protierozních opatření, především v: rozvoji povodí; navýšení kapacit; školení a transferu know-how, replikaci úspěšných pilotovaných modelů. Oblast Sidama dává rovněž prioritu rozvoji povodí a zdůrazňuje důležitost integrace intervencí zaměřených na akutní priority obyvatel (zásobování pitnou vodou), zahrnutí rozvoje NTFP (Non-timber forestry products), opatření pro velmi chudé rodiny a expertízu/ transfer know-how. Také AZW projevila zájem o pokračování aktivit, které přispěly ke zmírnění eroze. Kromě beneficentů v oblasti přímé intervence projektu jsou protierozní opatření pojímány spíše jako výdělečná činnost.

V oblasti, kde má přístup k pitné vodě okolo 35% obyvatel a defekace v otevřených prostorách je běžná, představuje rehabilitace nefunkčních vrtů, stejně jako navýšení kapacit na zlepšení, replikaci a údržbu sanitace potenciálně vysoký přínos pro zlepšení zdravotního stavu obyvatel. Projekt byl považován za vysoce relevantní jak místní vládou a samosprávou tak přímými beneficiaty. V projektovém návrhu nebyla uvedena participace komunit a rozvoje WASHCOs nezbytná pro zvýšení organizační a ekonomické udržitelnosti systému, která byla následně zajištěna ve spolupráci s projektem ČvT. Některé realizátorem modifikované výstupy byly shledány jako účelné a v souladu s cílem a záměrem projektu.

BWM&E podporuje rehabilitaci dalších vrtů s možností integrace WASH i protierozních opatření. Situace přístupu k pitné vodě zůstává v ASW vážná a OWM&E považuje pokračování projektů rehabilitace vrtů, kterou není schopen samostatně financovat, za velmi důležitou; priority wordy v sanitaci a hygieně jsou nejasné. Priority příjemců jsou: zvýšení kapacity systému/dostatečná vydatnost a zkrácení doby čekání (zejména v době sucha, kdy přicházejí lidé s dobyt看em), zlepšení technické podpory.

Celkově lze projekt hodnotit jako **vysoce relevantní**.

6.2. EFEKTIVNOST / ÚČELNOST

Ohodnocení efektivnosti bylo značně ztíženo relativně všeobecnými a neměřitelnými výstupy v matici logického rámce, chybějícím výstupem pro technická protierozní opatření (který byl doplněn evaluačním týmem) a skutečností, že časový harmonogram neobsahoval data pro všechny výstupy (viz kapitola 3.2 Logická stavba projektu).

Cíl 1: Zvýšení ekologické stability AZW prostřednictvím komplexu protierozních opatření bylo z velké míry dosaženo v důsledku komplementární realizace protierozních úprav, zabezpečení výsadby a efektivního systému ochrany založených kultur, realizovaných na základě Studie stavu degradace půdy a navazujících modifikací v průběhu projektu. K dosažení dobrých výsledků v budování protierozních opatření přispěly platby pracovníkům jak ve školce (převážně ženy) tak při protierozních opatřeních a výsadbách na komunálních územích (převážně muži). Do jaké míry byly výstupy realizovány a cíl naplněn nelze objektivně vyhodnotit, protože chybí měřitelné/objektivně ověřitelné indikátory. Z pozorování a diskuzí s místními úřady a obyvateli lze vyvodit závěr, že projekt značně přispěl ke snížení ztrát z úrody, regeneraci degradované půdy i zvýšení biodiverzity v oblasti, kde byl realizován. Problematickou se jeví údržba a opravy struktur a ochrana CAs na komunálních územích. Během naší návštěvy byly komunitou v LK vzneseny požadavky na další podporu CAs formou placení strážců CAs.

Cíl 2: Zvýšené povědomí obyvatel AZW a ASW o trvale udržitelném hospodaření s přírodními zdroji. Indikátory (návrh revize matice logického rámce): Komunity v cílových kebelích aktivně pečují o uzavřené oblasti. Komunity v cílových kebelích udržují existující a pokračují ve výstavbě nových technických protierozních opatření.

Realizátor představil projekt místním partnerům a státním institucím. V roce 2011 byly založeny bankovní účty pro LK a KU, nastaven režim sklizně sena a ustanoveny související pravidla. Školení, která proběhla v letech 2011 a 2012 byla, s výjimkou zavedení pravidel sklizně a užívání sena, zaměřena především na technické aspekty a byla provedena formou workshopů, seminářů, školení. Účastníci zahrnovali představitele regionálních a místních úřadů, projektu MERET, místní komunity, CFs a vedoucí pracovníky skupin realizujících projektové práce. Významný příspěvek ke zvýšenému povědomí nutnosti bezúplatně udržovat a dále rozvíjet zavedená opatření nebyl v rozhovorech zaznamenán. Z diskuze s cca 40 zemědělci v LK bylo zřejmé, že si výsledků projektu a získaných znalostí váží, ale rovněž požadují platby za protierozní práce a ochranu CAs. Otázkou tedy zůstává udržitelnost výsledků projektu, který byl založen na (úspěšném a rychlém) vybudování protierozních opatření jako demonstraci jejich přínosů, ale neměl exit strategii ani zajištěné financování pro provoz, údržbu a rehabilitaci přínosů.

Zásobování pitnou vodou a sanitace

Cíl 1: (navržena revize matice logického rámce): Zvýšit počet obyvatel s přístupem k pitné vodě do 1,5 km

V důsledku projektu má zlepšený přístup k pitné vodě až 30 000 obyvatel. S ohledem na hydrogeologické a hydrologické podmínky v ASW byla rehabilitace vrtů jednoznačně vhodným a ekonomicky příznivým přístupem pro zajištění dostatečného množství pitné vody.

Technická analýza možností revitalizace 9 nefunkčních vrtů v ASW byla provedena a zpracována a sloužila jako jeden z podkladů pro výběr 3 vrtů k rehabilitaci. Rehabilitace vrtů ve 1stTuka, Rokenne Teffo a Qobochobare byla odborně provedena a vrty jsou funkční. Současně byly vybudovány/opraveny rozvody k distribučním místům, které však vyžadují průběžnou údržbu, která dosud není prováděna a její koncepce není nastavena.

Z původně plánovaných 12 záchytných systémů dešťové vody byly realizovány 4, od výstavby dalších 8 záchytných systémů upuštěno z důvodu vysoké finanční náročnosti při nízké přidané hodnotě know-how a také žádosti partnerských etiopských organizací OWM&E a BWM&E. Nevyužité finanční prostředky byly se souhlasem ČRA využity na nové výstupy L, E - nákup měřicí a kamerální techniky a související školení. Dodávka měřicí sady pro technickou analýzu vrtaných studní včetně zaškolení obsluhy a transferu know-how doplněná o workshop zaměřený na realizaci čerpacích a kamerových zkoušek je partnery projektu jednoznačně pozitivně hodnocena.

Jeden záchytný systém (Health Post, Hamata) byl již krátce po předání nefunkční, zbývající podle údajů OWM&E fungují.

Cíl 2: (návrh zrevidované matice logického rámce) Zvýšit počet obyvatel s přístupem k sanitárním zařízením

Místo 12 plánovaných VIP latrín projekt přispěl AHO na stavbu jednoduchých „pit“ latrín, které však plní pouze základní funkci – koncentraci exkrementů, ale neeliminují možný přenos patogenních onemocnění. Celkový počet těchto latrín není doložen, předpokládaného počtu však zřejmě dosaženo bylo.

Distribuce hygienických souborů byla místními příjemci potvrzena. Jejich počet se na místě ověřit nedal, podle nekonzistentních informací MENDELU a ZÚ byly rozdávány i v kebelích, kde nebyly rehabilitovány vrty což je v rozporu s původním záměrem a snižuje možný přínos v důsledku nedostatečného propojení mezi zásobováním pitnou vodou a sanitací/hygienou. Jejich přínos k zvýšenému povědomí obyvatel o významu hygieny nebyl během návštěvy a diskuzí zaznamenán.

Cíl 3: Zvýšené povědomí obyvatel ASW o významu hygieny.

Zvýšení znalostí a povědomí a s nimi spojené změny návyků v oblasti sanitace a hygieny vyžadují dlouhodobé intervence v definované skupině příjemců. Očekávat zaznamatelné přínosy od tříletého projektu, při

omezené kvalifikaci pracovníků projektu pro tuto aktivitu a nedostatečných kapacitách partnera (AHO), bylo optimistické.

Celkově lze tedy **efektivnost / účelnost** projektu hodnotit jako **spíše vysokou**.

6.3. EFEKTIVITA / HOSPODÁRNOST

Hodnocení efektivity projektu bylo značně ztíženo v důsledku nepřehlednosti výstupů projektu, zejména pak v jeho protierozní části zcela chybějícími nebo neměřitelnými indikátory a dále nepřehledností a dílčími nepřesnostmi ve finančních podkladech.

S ohledem na celkový rozsah projektu lze cenu projektu z prostředků ZRS ČR považovat za přiměřenou dosaženým výstupům. Výše dílčích rozpočtových položek odpovídají, jednotkové ceny jednotlivých položek jsou cenami obvyklými na trhu u zakázek obdobného charakteru a náročnosti. Dílčí výhrady se týkají finanční náročnosti 3D modelu, distribuce hygienických souborů a realizace záchytných systémů dešťových vod.

Evaluační tým na základě zjednodušeného modelu stanovil náklady na produkci semenáčků vybraných druhů. K dispozici byly informace o nákladech projektů ČvT, MENDELU a Forestry Research Centre. Dílčím závěrem z výše uvedeného modelového hodnocení (podrobně viz příloha I) je (i) cenová srovnatelnost nákladů jednotlivých producentů semenáčků, (ii) přiměřenost finančních nákladů na produkci semenáčků a (iii) informace o úrovni cenové náročnosti v případě použití nadstandardních pěstebních technologií (roubování).

S ohledem na harmonogram, který nebyl v průběhu realizace (ani po promítnutí změn výstupů/aktivit) aktualizován nelze v řadě případů časovou efektivitu ověřit.

Projekt byl finančně monitorován ČRA, která dostávala položkové vyúčtování formou finanční roční zprávy o průběžném čerpání prostředků a schvalovala dílčí přesuny v rozpočtu projektu. Z hlediska správnosti vynaložených příspěvků na realizaci projektu ZRS byl projekt prověřen nezávislým ověřovatelem, který neshledal nedostatky ve finančním řízení projektu. ČRA a zejména ZÚ projekt aktivně monitorovali v průběhu jeho realizace.

BoFED, který podepsal s realizátorem *Memorandum of Agreement*, byl obeznámen s rozpočtem projektu, ale o jeho průběhu již podrobněji informován nebyl.

Woreda Finance Office, AZW měla finanční zprávy a podílela se na evaluacích projektu.

Matice logického rámce v důsledku chybějících či neměřitelných indikátorů neumožnila v řadě výstupů systematické vyhodnocení dopadů. V průběhu realizace navíc došlo k částečným změnám ve výstupech a aktivitách obou částí projektu, které situaci znepřehlednily. Matice nebyla zrevidována a z hlediska monitoringu a řízení průběhu a celkového vývoje projektu tak nebyla účinným nástrojem.

Z výše uvedených důvodů hodnotíme **efektivitu/hospodárnost** s ohledem na celkový přínos projektu jako **spíše vysokou**.

6.4. UDRŽITELNOST

Protierozní opatření

Lesní školka nadále funguje, ale pouze v omezeném rozsahu. Další financování školky bude údajně zajištěno BoARD ze zdrojů „Rift valley lakes basin integrated watershed management fund“ komplementovaných z rozpočtů DWM&E.

Regenerace porostů v CA je zřejmá, CA jsou stále pod dozorem 7 strážců. Protierozní valy jsou převážně nepoškozené, protierozní dřevokamenné hrázky pak jenom částečně, což lze přičítat vlivům dešťů. Práce na protierozních opatřeních ustaly. Projekt neměl výstupovou strategii (phasing out strategy) ani předávací plán. Na pokračování a replikaci terénních a výsadbových prací (realizátor hradil 70% výdajů) nemají místní úřady ani finance ani kapacity pro pokračování intenzivní práce s komunitou.

Postupy řízení udržitelného rozvoje přírodních zdrojů zavedené ČvT a podporované MENDELU nadále fungují. Povědomí, pochopení a zájem místních obyvatel na podpoře protierozních opatření v lokalitách projektových intervencí přetrvává, ale je ve velké většině nadále spojeno s očekáváním plateb.

Zásobování vodou a sanitace

Ke zvýšení udržitelnosti rehabilitovaných vrtů je potřebné zajistit především finanční zdroje, jejichž předpokladem je reálná kalkulace nákladů na výrobu (dodávku) vody včetně ztrát, odpisů, inflace a rezervního fondu. Na základě této kalkulace a průzkumu platební schopnosti domácností by bylo možné kalkulovat výši plateb a případně dotace z okresního a regionálního rozpočtu. Zavedení monitoringu výběrů poplatků, opatření vedoucích k jejich plnému výběru a písemné dohody s místními úřady o výši případných dotací (před rehabilitací) by pomohly zvýšit finanční udržitelnost. Zároveň je nutné pokračovat ve zvyšování uvědomění o důležitosti preventivní údržby a průběžných oprav, které je v místních komunitách stále velmi nízké. Navýšení technických kapacit, organizační stability (včetně legalizace) a efektivity WASHCOs dále přispějí ke zvýšení

pravděpodobnosti udržitelnosti systému. Dalším faktorem snižujícím udržitelnost systému je nedostatečná komunikace mezi WASHCOs a woredou.

Udržitelnost záchytných systémů na srážkovou vodu je vzhledem ke kvalitě provedení nízká. Veřejné latríny jsou s ohledem na provedení konstrukce a absenci systému na jejich čištění a údržbu dlouhodobě neudržitelné. Celkově lze tedy **udržitelnost** projektu hodnotit jako **spíše nízkou**.

6.5. DOPADY

Oddělit dopady evaluovaného a následného projektu je velmi obtížné, nejen pro evaluační tým, ale i pro beneficianty; níže uvedené dopady se vztahují (v případě protierozních opatření) na oba projekty.

Projekt přispěl k vyjasnění systémového rámce a procedur pro realizátory z řad univerzit nebo komerčních subjektů.

Protierozní opatření

V důsledku reálných přínosů z aplikovaných protierozních opatření vnímají obyvatelé kebelů KU a LK výstupy projektu pozitivně, nicméně tato opatření nepovažují za hlavní priority. Pozitivní dopady zahrnují: snížení eroze v oblasti intervence v důsledku zvýšení půdního pokryvu, stabilizace horních částí koryt a snížení hloubky koryt odvádějících srážkovou vodu; zvýšení biodiverzity v důsledku zavedení nových druhů dřevin a regenerace CAs; zvýšení infiltrace srážkových vod do vod podzemních; pozitivní zkušenosti s ekonomickými výhodami, např. rychle rostoucí druhy dřevin na stavbu, levná tráva na pokrytí střech, výnosy ze zpracování plodu Moringa; kolektivní zkušenosti s plánováním, realizací a údržbou CAs a technických opatření. V případě obyvatel žijících a zemědělsky obhospodařujících nižší části příslušných hydrologických povodí jsou protierozní opatření vnímána spíše negativně. Dopady snížila skutečnost, že intervence nebyly realizovány v rámci uzavřených povodí.

Projekt organizoval školení CFs a DAs v procesech plánování a tvorby protierozních opatření v terénu, správné volbě jejich typů v různých terénních podmínkách a dalších souvisejících tématech. Školení byli také odpovědní úředníci BoARD, DARD a WARDO, kteří hodnotí přínos MENDELU k jejich informovanosti o různých moderních metodách protierozních opatření a možnostech jejich aplikací velmi pozitivně.

Zásobování vodou a sanitace

Rehabilitace tří vrtů zlepšila přístup k pitné vodě až 30 000 obyvatel z 6 kebelů, během období dešťů je počet odběratelů výrazně nižší (lidé používají vodu z bližších zdrojů). Projekt prospěl především ženám a dětem (které jsou za nošení vody zodpovědné) zkrácením cesty i doby čekání. Negativní dopad v oblasti, kde je endemická malárie, může mít nevyřešené odvodňování prostoru kolem odběrných míst v důsledku neřešení drobných poruch spojených s únikem vody. Dalším možným negativním dopadem je riziko fluorózy.

Stavba „single pit latrines“ přispěla (v omezeném rozsahu) ke snížení infekcí způsobených přenosem patogenů. Distribuce hygienických souborů k žádným zaznamenaným změnám nevedla.

Zaměstnanci OWM&E a operátoři byli projektem vyškoleni v základní obsluze a jednoduchých opravách generátorů a distribučních systémů. Údajně bylo také vyškoleny sedm pracovníků Woreda Health Office, evidence však nebyla dostupná.

BWM&E označil výsledky projektu za vynikající, za obzvláště přínosné pak školení v souvislosti s poskytnutím technického zařízení pro prohlídky vrtů a jejich testování, kterých se aktivně zúčastnili tři regionální hydrogeologové. Za velmi důležitou označil také dobrou komunikaci s projektem a výměnu technických zkušeností.

Projektem byl zvýšen potenciál ke zlepšení zdraví obyvatel v důsledku kombinace přístupu k pitné vodě a pit latrínám; tohoto potenciálu mohlo být využito lépe koordinovaným plánováním intervencí (voda, latríny, školení). Navýšen byl potenciál WASHCOs k údržbě a managementu rehabilitovaných vodních zdrojů (intervence realizována ČvT v rámci projektu ZRS ČR: „Dlouhodobý přístup k vodě v okrese Alaba“ 2011-2013). Snížením incidence onemocnění způsobených požíváním závadné vody, nedostatečnou sanitací a hygienou projekt také přispěl ke snížení DALYS (Disability-adjusted Life Years) a tím potenciálně ke zvýšené produktivitě a naději především pro děti pod 5 let dožít se vyššího věku.

Vzhledem k rizikům spojeným s dlouhodobou udržitelností dopadů jsou celkové **dopady** hodnoceny jako **spíše vysoké**.

6.6. PRŮŘEZOVÉ PRINCIPY ZRS ČR

6.6.1. Do jaké míry projekt přispěl k řádné (demokratické) správě věcí veřejných?

Projekt spolupracoval se strukturami vytvořenými předcházejícím projektem, posílení jejich kapacit se omezilo pouze na školení. Struktura ochrany (by-laws) nebyla dále rozvíjena, komunity nebyly aktivněji zapojeny do plánování. Jejich participace v realizaci pilotních opatření byla z větší části zajištěna za úplatů, pracovní komunikace s komunitami byla výborná.

Projekt úzce spolupracoval a komunikoval s regionálními úřady a partnery ve wordách, s programem MERET, v části protierozní opatření také s Wondo Genet College of Forestry and Natural Resources.

V části projektu týkajícího se vodního hospodářství a sanitace byl dialog na úrovni komunit i jejich zapojení slabé, v případě wordy naopak.

Přispění k řádné (demokratické správě) věcí veřejných hodnotíme jako **spíše nízké**.

6.6.2. Do jaké míry projekt přispěl k dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen?

Dopady projektu zaměřeného na protierozní opatření, tedy snížení ztrát úrody v důsledku záplav nebo přístup k levnější trávě na pokryv střech přispívají všem stejnou měrou, tedy ženám, dětem i mužům. Projekt pracoval se zemědělci a zapojil rovnocenně i obyvatele velmi chudých domácností (landless) z intervenčních oblastí do částečně placených prací.

Zlepšení přístupu k vodě je oceňováno především ženami a dětmi, které mají na starost zajištění vody, a kterým se v důsledku nových distribučních míst zkrátila dopravní vzdálenost i čekací doby a v důsledku zvýšila možnost přístupu ke vzdělání (školní docházka dětí). Ženy jsou také zastoupeny ve WASHCOs a mají možnost spolurozhodovat o managementu rehabilitovaných vrtů.

Celkově lze tedy **dodržování lidských práv příjemců včetně rovnosti mužů a žen** hodnotit jako **vysoké**.

6.6.3. Šetrnost k životnímu prostředí a klimatu

Cíle, výstupy a aktivity projektu byly zaměřeny na zlepšení životního prostředí a to zejména zavedením protierozních opatření s následkem omezení degradace půdy a zvýšení ochrany biodiverzity.

Část projektu zaměřená na zlepšení zásobování obyvatelstva vodou formou rehabilitace nefunkčních vrtů byla rovněž šetrná k životnímu prostředí – využívání podzemních vod bylo navrženo tak, aby nedocházelo k přetěžování hydrogeologických struktur. V 1st Tuka, kde byla technologie napojena na vnější zdroj elektrické energie, byla rovněž eliminována potenciální kontaminace prostředí v důsledku nakládání s pohonnými hmotami pro generátor, stejně jako emise vzniklé ze spalování při jeho provozu i při dopravě pohonných hmot.

Sanitární část projektu v důsledku způsobu provedení očekávaný přínos k ochraně prostředí nenaplnila.

Projekt byl při své realizaci šetrný k životnímu prostředí i klimatu a jeho dílčí provozní dopady byly jednoznačně vyváženy výstupy projektu. Negativní dopady nebyly zaznamenány.

Přispění projektu k **ochraně a šetrnosti k životnímu prostředí** hodnotíme celkově jako **vysoké**.

6.7. JAK BYLA ZAJIŠTĚNA VIZIBILITA ZRS ČR?

Náklady na vizibilitu byly hrazeny z běžného rozpočtu projektu, prostředky na ni nebyly samostatně vyčleněny.

Loga ZRS ČR byla používána během školení, tréninků a workshopů, jsou umístěna na oplocení u rehabilitovaných vrtů i na záchytných systémech dešťové vody, na kancelářském vybavení předaném po ukončení projektu OWM&E v ASW, i na 3D modelu projektového území (protierozní opatření); na reklamních předmětech spolupřipřipravené akce „Týden sázení stromů“ logo ZRS ČR vyobrazeno nebylo.

Projekt byl prezentován v závěru roku 2011 (reportáž z předávání nových měřicích technologií) a 2012 (celková prezentace projektu ve zprávách) v etiopské televizi ETV1. Projektu bylo uděleno ocenění „SNNPR Regional State Green Award Program – 2011, Non Governmental Organization Category, Outstanding Winner“.

Z těchto důvodů hodnotíme **vizibilitu** jako **vysokou**.

7. DOPORUČENÍ

7.1. DOPORUČENÍ K PROJEKTOVÉ TÉMATICE A POKRAČOVÁNÍ ZRS

Doporučení	Hlavní adresát	Stupeň závažnosti
Projekty zaměřené na ochranu půdy před erozí realizovat v uzavřených povodích	ČRA	1
Kalkulace poplatků plně pokrývajících náklady za poskytované služby zásobování vodou	ČRA, realizátor	1
Podpora zvýšení dostupnosti kvalitních semen	ČRA	2
Hydrologická/hydrogeologická studie oblasti jezera Awassa	ČRA	2

Projekty zaměřené na ochranu půdy před erozí realizovat v uzavřených povodích

K projektům zaměřeným na ochranu svrchních půdních horizontů před erozí a rehabilitaci degradovaných půd je potřebné přistupovat komplexně jak z hlediska aplikace vhodného spektra ochranných protierozních opatření, tak z hlediska jejich implementace v různých částech asanovaného území.

Definice projektové oblasti na základě administrativních hranic je v rozporu s požadavkem efektivního využití prostředků na zmírnění negativních dopadů a může v některých případech vést i k negativním dopadům v částech povodí, které nebyly do projektu zahrnuty. Doporučený přístup „podle povodí“ je v plném souladu s národními, regionálními a krajskými prioritami příjemce a v souladu s mezinárodní praxí (watershed management approach) a ČRA se k němu již rovněž v některých projektech přiklonila.

Podpora zvýšení dostupnosti kvalitních semen

Dostupnost semen s dostatečnou klíčovostí byla jedním z hlavních problémů pro pěstování semenáčků. Centrum pro sběr a testování semen by bylo možné zřídit při Wondo Genet Forestry College. Ta má cca 200 studentů, kteří by se na této aktivitě mohli podílet, do sběru by pak mohli být zapojeni vyškolení místní obyvatelé. Před případnými dalšími aktivitami směřujícími ke zvýšení dostupnosti kvalitního osiva bude nezbytné v předstihu vypracovat business plán a posoudit návratnost vstupních investic, provozních nákladů ad. aspektů pro zajištění udržitelnosti výstupu.

Kalkulace poplatků plně pokrývajících náklady za služby zásobování pitnou vodou

Systémy zásobování pitnou vodou nejsou ekonomicky udržitelné pokud příjmy z poplatků za vodu nepokrývají všechny náklady na jejich provoz, údržbu a opravy. V nákladech proto musí být zohledněny také odpisy, inflace, rezervní fond a ztráty (včetně technických, způsobených chybami v měření spotřeby, vody, za kterou její spotřebitelé nezaplatí ad.). Pokud nejsou poplatky odstupňované podle typu spotřebitele nebo z důvodu sociálního zohlednění (*decreasing block tariffs*) kalkuluje se cena za jednotku jako poměr nákladů na dodávku vody a množství zaplacené vody, což je v případě venkovských systémů pro jednoduchost považováno za nejvhodnější způsob. Počet domácností, u kterých výše poplatku přesahuje 5% výdajů, a které podle mezinárodních standardů nejsou schopné plně poplatky platit, se většinou pohybuje okolo 3%. Chybějící částku lze kompenzovat několika způsoby: (i) komunita pokryje tyto náklady z vlastních zdrojů (ii) množství vody spotřebované těmito domácnostmi se připočte ke ztrátám a poplatky se plošně mírně zvýší (iii) jejich náklady jsou hrazeny provozovateli (WASHCO) z jejich rozpočtu.

Hydrologická/hydrogeologická studie oblasti jezera Awassa

Geomorfologie reliéfu a klimatické podmínky v okolí jezera Awassa předurčují toto území k vysoké erozi svrchních půdních horizontů. Oblast okresu Awassa Zuriya Woreda je jednou z nejvíce postižených oblastí působením erozních účinků a na základě požadavku příjemce zde byly v průběhu let 2008-2012 realizovány dva návazné projekty zaměřené na ochranu půdy před erozí, implementované v kebelích Lebu Koromo a Kajima Umbollo.

Jezero Awassa se v posledních letech stále více potýká se zanášením převážně jemnozrnnými naplaveninami z okolních oblastí, v důsledku pak mj. s úbytkem vody i ryb. Touto problematikou se zabývala řada prací, dosud však nebyla komplexně řešena problematika transportu erodovaných materiálů a možností omezení jejich transportu, jejichž znalost je pro optimalizaci ochranných opatření důležitá.

Zanášení jezera s sebou přináší také značné sociální a ekonomické dopady na okolní obyvatele a malé zemědělce/podnikatele.

Studie by mohla být základem pro systematické plánování integrovaných intervencí v rámci povodí jezera Awassa.

7.2. DOPORUČENÍ PROCESNÍHO A SYSTÉMOVÉHO CHARAKTERU

Doporučení	Hlavní adresát	Stupeň závažnosti
Používání matice logického rámce jako plánovacího a monitorovacího nástroje, revize matice logického rámce	ČRA	1
Detailní phasing out plan/předávací plán	ČRA	1

Používání matice logického rámce jako plánovacího a monitorovacího nástroje, revize matice logického rámce

Matice logického rámce je nástrojem pro plánování, monitoring, řízení a evaluace projektů a programů. V praxi jsou běžné „mrtvé“ matice, které byly zformulované na počátku projektu zejména pro splnění požadavků zadavatele. Matice nejsou zrevidovány tak, aby odpovídaly skutečnému stavu a obvykle nejsou používány ke svému účelu. Revize matice logického rámce na počátku projektu včetně objektivně ověřitelných ukazatelů (vstupních dat - baseline), předpokladů a rizik by napomohla celkovému plánování a řízení průběhu projektu jakož i jeho monitoringu a evaluovatelnosti. K revizím maticí logického rámce již ČRA při realizaci projektů v poslední době přistupuje.

Detailní phasing out plan/předávací plán

Vlastnictví procesu a výsledků projektu partnery a zúčastněnými stranami je zásadním předpokladem k jeho udržitelnosti i možné návaznosti souvisejících projektů v daném sektoru.

Zpracování předávacího plánu v projektovém dokumentu by pomohlo zvýšit pravděpodobnost udržitelnosti výsledků a výstupů. Způsob a časový plán (s možným časovým odstupňováním dílčích výstupů) je potřebné diskutovat a odsouhlasit s partnery na počátku realizace projektu. Výhodou odstupňovaného plánu (pokud je v rámci projektu možný) je relativně rychlé zjištění skutečného zájmu a možností (včetně finančních) převzetí na straně partnera. Doporučujeme, aby se partner podílel na investičních nákladech i nákladech na provoz/údržbu již od samého začátku projektu. Současná praxe: Formulář pro *Initial Project Proposal* plán udržitelnosti/předávací plán ČRA již začíná vyžadovat.

8. PŘÍLOHY

- A. Seznam zkratk
- B. Seznam dokumentů
- C. Seznam interview a skupinových diskusí v ČR a partnerské zemi
- D. Shrnutí zprávy v anglickém jazyce
- E. Zadávací podmínky
- F. Složení řešitelského týmu
- G. Evaluační matice
- H. Zrevidovaná matice logického rámce
- I. Náklady na produkci vybraných semenáčků
- J. Mapové podklady
- K. Výběr fotografií z evaluační mise
- L. Vypořádání připomínek